

Loutring

Zolang ik leef
blijf ik schrijven

Opgedragen aan mijn moeder (1920-2004)
Voor mijn kinderen en kleinkinderen

Loutering

Levensverhaal van
Jos van der Wedden-Klaver
beeldend kunstenaar en schrijfster
in Zaltbommel

De mens is wat hij zich herinnert (Douwe Draaisma)

Dit verhaal berust op

- dagboeknotities
- overleveringen
- herinneringen
- studieverlagen
- vakantie- en reisverhalen

Het beschrijft het leven van Jos van der Wedden-Klaver (Alkmaar 2 mei 1949): haar kindertijd, studietijd en gezinsleven, haar ontwikkeling tot beeldend kunstenaar in Zaltbommel, en wat haar bepaalt binnen het tijdperk van haar leven.

Eerder verscheen: Gevangen Beeld 2008

Coverontwerp: Atelier Klaver 2
ISBN: 9789402177411
Uitgeverij: Brave New Books
© 2018 Jos van der Wedden-Klaver
Bloemkeshof 101
5301 WT Zaltbommel
Telefoon: 06-12785233
info@josvanderwedden.nl
www.josvanderwedden.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaargemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever. Voor het overnemen van gedeelten uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet) dient men zich tot de uitgever te wenden.

V o o r w o o r d

Begonnen binnen het puber-dagboekgenre ontstond geleidelijk aan de behoefte om mijn leven te documenteren. Aanvankelijk leek alles wel onderwerp van een geschreven tekst te kunnen worden. Zo begon de schrijverij geheel onbevangen, over vakanties, over de kinderen en later over de kleinkinderen. Door niemand specifiek aangespoord, werd ik toch vooral over de streep getrokken door mijn moeder. Al haar bijzondere verhalen over vroeger waar ik zo van genoot zijn verloren gegaan, alleen omdat ze niet werden opgeschreven.

Op Schoevers, waar ik mijn secretaresseopleiding genoot, werd de Nederlandse taal grondig onderwezen. Bij mijn latere opleiding tot docent handvaardigheid, kinderverzorging en pedagogiek kwam dat uitstekend van pas. Verslagen en aantekeningen maakte ik met plezier. Ook op de kunstacademie wist ik handig gebruik te maken van mijn taalvaardigheden. Later kwamen daar het maken van notulen bij voor allerlei besturen waar ik voor werkte. Nu schrijf ik vooral over mijn kunst, over reizen, en over filosofische gedachten, opgedaan tijdens cursussen en workshops. Mijn plezier in schrijven wordt er alleen maar groter door.

Mijn moeder vertelde graag over vroeger, over haar meisjesjaren in Amsterdam. Ook over de oorlog en wat mijn vader was overkomen behoorde tot haar repertoire. Zij wist van alles te vertellen over familieomstandigheden, wat ze overigens geen roddels noemde. O nee, maar het waren wel zaken om met elkaar door te nemen. Je moest toch weten hoe de hazen liepen binnen de kring van ooms en tantes, van neven en nichten. Wie verkering kreeg met wie en waarom dat dan weer uitging. Of wie wat studeerde en hoe trots die ouders dan wel niet waren. Waar een baby was geboren en wie was overleden. Als ik bij mijn moeder op bezoek ging, kwam ik altijd boordevol nieuwtjes thuis. Naar mate ze ouder werd voelde ik het verlies aankomen van deze onuitputtelijke bron van oral history. 'Waarom schrijf je je verhalen niet eens op, moeder, dan gaan ze niet verloren.' Ik wist dat ze goed kon schrijven. Haar sinterklaasgedichten waren ongeëvenaard en to the point. Mooie gedachten en gedichtjes, die we overigens pas na haar dood op kleine briefjes vonden, kwamen uit haar pen. Ik herinner me de door haar geschreven toespraken, die ze hield op feestdagen, zoals de huwelijken van haar kinderen, maar ook de toespraken, die ze voor memorabele zakelijke hoogtijdagen fabriceerde, die logen er niet om. Toch was ze geen dagboekschrijver. Ze vond dat ik maar bij haar moest komen om verhalen te horen. Dan zagen we elkaar tenminste. Daar zat natuurlijk wel wat in. 'Zal ik dan een geluidsbandje mee laten lopen als je op je praatstoel zit? Dan typ ik de verhalen voor je uit?' Ook dat was

complete nonsens: zij k nde immers al haar verhalen. ‘Schrijf jij je eigen verhalen maar!’ Dat was eigenlijk het laatste wat ze erover zei. En als ik erover nadenk, dan is dat wat ik het meeste aan haar mis, het praten over vroeger en nu. Haar verhalen...

Maar nu mijn eigen verhalen. Ik maakte weleens aantekeningen over wat mij zo bezighield. In kleine boekjes of losse blaadjes, soms gelardeerd met foto’s om de situaties te illustreren. Veel daarvan is leuk geschreven, in de ware zin van het woord. Leuk om na te lezen of om niet te vergeten, maar ga je daar nou een boek over schrijven? Ja, dat ga ik dus doen. Alle schrijfsels die ik ooit maakte, liggen op mijn atelier bij elkaar gezocht. Latere stukken zijn uitgeprint, toen de eerste computer haar intrede deed in mijn leven. Dat was omstreeks eind jaren tachtig, van de vorige eeuw. Teksten schreef ik in Dos, een nu volstrekt archaïsche computertaal om iets aan het papier toe te vertrouwen. Als je niet precies volgens de Dos-regels werkte, dan was je soms ineens alles op onnavolgbare wijze kwijt. Dat overkwam mij meerdere keren. Tussentijds opslaan was geen optie, omdat ik een opgeslagen tekst niet meer terug kon vinden. Tussentijds printen dus. Geschreven of gedrukte tekst raak je nooit kwijt. Behalve natuurlijk als je het zelf weggooit.

Mijn eerste echte zelfgeschreven stuk maakte ik op kostschool. Tijdens de dagelijkse avondstudie, waarin je geacht werd je huiswerk te maken, hield ik vaak tijd over. Op een groot notatieblok begon ik aan een verhaal over een verliefdheid, die ik mij nog altijd herinner. De jongen in kwestie woonde in een bos, waar ik in een boom zijn initialen heb gekerfd, met die van mij erbij natuurlijk. De tegenstelling van het wonen in dat bos en mijn beknotte woonsituatie op een kostschool kon blijkbaar het best overwonnen worden door erover te schrijven. Ik polijste het verhaal velen malen om de tekst heel netjes en zonder fouten op papier te krijgen. Heel veel later, toen ik een echte relatie kreeg, scheurde ik het in snippers, die ik vervolgens weer aan elkaar plakte om alsnog te bewaren. Dat ik de stukken tenslotte toch weggooid, spijt mij nog altijd. Het was mijn allereerste schrijfsel!

Prelude

Oktober 2015
Warmenhuizen

Lieve Els, als ik op reis ga, ben ik op mijn best. Alle besognes vallen als het legen van een bak aardappelschillen van me af. Ik ben gefocust en mijn brein laat spontaan indrukken en herinneringen toe, die in mooie woorden en volzinnen in mij opkomen. Al gauw ontstaat dan de noodzaak om te schrijven, om de zielenroerselen vorm te geven in een tekst.

Gewapend met een nieuwe computer en bij elkaar gesprokkelde teksten van her en der strijk ik in je vakantiehuis neer. Het weer laat niet toe om een deel van mijn voorgenomen wandeltochten langs de Noordzeekunst te vervolgen. Vanuit Warmenhuizen had ik graag via Bergen aan zee naar Petten gewandeld. Maar het is koud buiten, de weersverwachting geeft regen aan en miezigheid. Noodgedwongen, maar niet minder enthousiast, ga ik een weekend lang schrijven. Ik ga buitengewoon genieten van je aanbod om nog even een stukje vakantie te vieren, nadat deze zomer, vol onzekerheid omtrent de gezondheid van Leo, ten einde is gelopen.

Je huisje is heerlijk warm, ik heb mij aan de tafel geïnstalleerd met een grote pot thee en het voorwoord voor het boek, dat ik voor ogen heb, is inmiddels geschreven. Ik kan snel schrijven, vind vlot de goede woorden. Maar het duurt lang om mij te bevrijden van andere zorgen, om de randvoorwaarden te scheppen waaronder geschreven kan worden: stilte, tijd, rust. Schrijven is nacht, is afdalen naar een andere laag van het leven, naar een andere kleur, naar het tasten in het duister. De primaire loyaliteit ligt bij het schrijven, ik ben niet thuis, sluit me af, doe geen e-mails. Ik heb afstand nodig om diepte te bereiken, de plek waar woorden stromen in een zee van opborrelende teksten. Waar ik zonder overgang van wakker worden door kan naar het schrijven.

Nu, vier dagen later, heb ik er bijna dertig uren schrijfwerk opzitten. In een flow ging het, steeds maar verder en door, tot diep in de nacht. Heerlijk hoor.

Nu wordt het tijd om een en ander in je huis op te ruimen en mijn spullen in te pakken. Die ene druif die onder de bank rolde heb ik weer gevonden, en hoewel de herfst nog wel wat meer zal laten vallen, zijn ook de druiven buiten op de tuintafel opgeveegd. Met een tevreden gevoel kan ik mijn verblijf hier verlaten. Heel veel dank dat je me met dit voorstel zo geholpen hebt om weer even bij mezelf te komen en een begin te maken met de enorme schrijfopdracht, die ik mezelf heb gesteld.

Hoofdstuk 1

1949 – 1966

Alkmaar

‘Is er niemand om je op te halen?’ vraagt de non van mijn klas. Tevergeefs wacht ik bij het hek van de kleuterschool op mijn moeder. Vanaf mijn vierde haalt en brengt zij mij op de fiets naar de kleuterschool aan de Koornlaan, achter het voormalig gerechtshof in Alkmaar. Met een witte strik in mijn haar en mijn voeten op de stepjes kijk ik om me heen, waar we allemaal langs fietsen. Voor het huis met het koepeltje, aan de Singel, moeten we rechtsaf. In dat huis wonen voorname mensen, waaraan mijn vader ooit een auto verkocht heeft. Hij was bij die mensen binnen geweest. Ik verbeeld mij graag dat ik daar woon en dat dat koepeltje alleen van mij is. Je kunt daar fijn aan alle kanten over de Singel uitkijken. Rechts van het huis is het knepelbruggetje, waar je overheen moet om bij het scholencomplex te komen. Op een foto van het internet lees ik dat het de St. Theresiaschool is, waar ik mijn eerste knutsels maak. Het lokaal rechts beneden is mijn klas, waar ik met een blokkendoos op het tafeltje verplichte bouwseltjes moet maken. Ook het leggen van figuurtjes van gekleurde platte houten schijfjes behoort tot het spelarsenaal, evenals vouwblaadjes en plakstroken om slingers van te maken. Ik herinner me dat in het midden van de hal een groot beeld van de heilige Theresia stond, in een soort vijvertje, waar je natuurlijk niet met je handen in mocht zitten. Om de vijver stonden tafeltjes en stoeltjes, waaraan met van die grijze koude massa werd gekleid. Ik geloof niet dat er ooit een gebakken kunstwerkje bij ons thuis is aangekomen, want na de les werd de klei weer in elkaar geslagen. In de klas staat een tafeltje met ongebruikte plantenschoteltjes waaraan weleens iemand moet zitten die vervelend is geweest. Op een dag zit ik daar ook, maar niet vanwege baldadigheden. Ik moet daar maar gaan zitten tot mijn moeder mij komt ophalen. Maar er komt helemaal niemand. Tenslotte besluit de non van dienst mij achter op haar fiets mee te nemen. Gaat ze mij naar huis brengen? Zonder kinderzitje, met bungelende benen zit ik achterop de bagagedrager, niet wetend waar ik mij vast moet houden. Bij een groot huis aan een gracht stopt ze. Ze helpt me van de fiets en opent de voordeur. In het gebouw gebiedt ze me op de onderste trede van de trap te wachten, terwijl ze zelf weg beent en achter een andere deur verdwijnt. Nu weet mijn moeder helemaal niet meer waar ik ben. Tranen prikken in mijn ogen. Zal ze me ooit nog vinden? Als een doodongelukkig vogeltje wacht ik en wacht, maar niemand bekommert zich om mij. Totdat ineens de bel gaat, de non komt terug en doet de deur open, voor mijn moeder! Zij troost me en in het veilige stoeltje achterop neemt mijn moeder me mee naar huis.

Als ik eenmaal de weg weet, en het volgende kind in ons gezin gehaald en gebracht moet worden, mag ik alleen heen en terug naar school lopen. Dat is steeds 20 minuten gaan, zo leert Google maps me. Maar ik doe er veel langer over. Uit school heb ik immers alle tijd. Overal langs mijn weg tref ik putdeksels en leuke kleine bouwseltjes aan, electriciteitskasten of paaltjes, waar ik even op wil staan. Of een toespraakje wil houden. Ik ontdek dat er verschillende routes zijn om naar huis te lopen. Je kunt langs het station gaan, waar ook de bussen af en aan rijden of door de Snaarmanslaan, een smal wat armoedig straatje, waarvan ik de ongelijke stoepjes zo leuk vind om op te lopen. Mijn moeder vindt dat de beste route, snel en veilig, zo begrijp ik nu achteraf. Maar ik ontdek steeds meer straten waar ik door wil lopen om te kijken waar ik uit kom. Op den duur ken ik de hele wijk en kom steeds later thuis. Dat begint op te vallen, waardoor ik soms besluit om onderweg op het laatste stukje aan de Helderseweg voor alle zekerheid wat bloemetjes te plukken, om mijn moeder gunstig te stemmen. 's Winters lukt het niet goed om iets bloeiends te vinden was. Alleen een soort wormachtige heldergroene blaadjes met diepe kerfjes lijken me de moeite waard. Ik pluk er een flink bosje van om het gemis van echte bloemetjes te compenseren. (Onlangs ontdekte ik dat het reminiscenties waren van fluitenkruid.) Mijn moeder vindt het geen excuus en ze vindt de bloemetjes ook niet mooi! Ze is boos en erg ongerust, ik moet op tijd naar huis komen. Dat is een volkomen nieuw inzicht voor me. Ik dacht niet dat ze me zou missen. Als een gehoorzaam kind laat ik het dwalen uit school voortaan achterwege.

Op een zonnige maandag mag ik mijn zondagse jurk nog een dagje aan naar school. Zonder jas ga ik genietend op weg, totdat ik langs een haag kom, waar een groot gat in zit. Impulsief wil ik erdoor kruipen, maar te laat ontdek ik dat er prikkeldraad in de haag verborgen zit. Met een scheur in de jurk kom ik thuis, ontroostbaar en bang voor boze woorden. Maar twee dagen later is het jurkje onzichtbaar hersteld. Ik sta perplex. Hoe heeft mijn moeder dat voor elkaar gekregen? Ik kan het nauwelijks geloven, zo handig is ze niet. Maar door het rokje los te tornen en de stof opnieuw aan het lijfje te schikken, is dit wonder geschiedt. Ik ben dolblij, het is mijn lievelingsjurk!

Met Paula, een van de kinderen uit mijn klas heb ik af en toe narigheid. En als ik op een dag over het kneppelbruggetje naar huis loop krijg ik echte ruzie met haar. We schreeuwen en duwen elkaar en in mijn boosheid sla ik per ongeluk het ziekenfondsbrilletje van haar neus, dat met een boog in de sloot belandt. Gauw naar huis, denk ik, dan is het niet gebeurd. Maar 's avonds, als ik al in bed lig, staat de moeder van Paula op de stoep om opheldering te vragen. Ik hoor haar met mijn moeder praten en begrijp dat het over onze ruzie gaat. Als mijn moeder weer boven komt vraagt ze wat er gebeurd is, en dan moet ik het wel vertellen. Het gevoel dat ik krijg blijkt schaamte te zijn, maar ik kon er echt niets aan doen. Ik zou toch nooit expres iemands brilletje in het water gooien. Zelfs niet van die Paula, die ik niet uit kan staan. Haar moeder zei, dat ze overal in de sloot naar het brilletje

gezocht hadden, maar ze hadden het niet meer gevonden. Ik geloof stellig dat mijn vader voor de kosten op moet draaien. Omdat ik denk dat wij heel rijk zijn, lijkt het me geen probleem. Die vermeende rijkdom lees ik af aan de enorme gebouwen en terreinen, waarin het autobedrijf van mijn vader gehuisvest is. En ook aan de grote mooie Dodge, waarin hij altijd rijdt. In ieder geval heb ik verder niets meer over het brilletje vernomen, maar ik ben het voorval ook nooit vergeten. Lang heb ik me afgevraagd hoe die ouders naar dat brilletje gezocht hebben. Zouden ze op blote voeten in het ondiepe slootje gestapt zijn om met de hand over de bodem te voelen?

Naast de kleuterschool staat de St. Annaschool voor lager onderwijs. Daar ga ik voorsnog naar de eerste klas, want pas enkele weken later is de Maria Gorettischool in een andere wijk van de stad afgebouwd en vertrek ik met een aantal kinderen uit die buurten naar deze nieuwe school. Hier zitten we niet meer in ouderwetse schoolbanken, maar iedereen krijgt een eigen stoeltje en tafeltje, met pennenbak, en een inktpot met schuifje. Dat hebben mijn broertjes op de jongensschool niet! Eén van de oude schoolbanken van de St Annaschool heeft nog jarenlang als speelattribuut in ons huis aan het Noord-Hollands kanaal dienstgedaan. Prompt krijg ik van Sinterklaas een schoolbord met krijtjes, zodat we echt schooltje kunnen spelen.

Helderscheweg 30 in Alkmaar is het adres waar wij wonen. Boven het autobedrijf van mijn vader is een woning gerealiseerd, waar achter elkaar negen kinderen geboren worden. Een groot gezin, waar mijn moeder de handen vol aan heeft.

Op 18 november 1947 worden mijn vader en moeder de trotse ouders van hun eerste zoon, die ze Ad noemen, naar de vader van papa Piet. In een van de bewaard gebleven kasboeken van het bedrijf vind ik een betaling van fl. 12,35 aan Kühne, de boekhandel in Alkmaar, voor de geboortekaartjes van Ad! Ja, dit kasboek is een leuke bron van informatie. Leuker zelfs nog dan het bericht over de geboortekaartjes vind ik de rekening van dokter van Gilze, de huisarts, die op 1 november het jaar daarna wordt betaald. Ik ontdek dat ikzelf zeven maanden later word geboren. Vermoedelijk ging mijn moeder in haar tweede maand voor een zwangerschapstest naar de huisarts. Nog weer anderhalf jaar later komt Antoon het gezin uitbreiden, waarmee rondom het ouderlijke lits-jumeaux inmiddels drie kinderbedjes staan! Voor mijn vader is dat geen enkel probleem. Iedere avond zoent hij zijn slapende baby's en 's zondags liggen ze in een handomdraai bij hem in het grote bed. Dolle pret, hij is stapelgek op zijn kinderen. Geestdriftig is hij ook. Moeder Klaver moet hem zeggen dat het zo wel weer genoeg is, als hij met Adje op zijn nek door de gang loopt te draven. Onder luid gejuich gooit hij de kleintjes in de lucht om ze natuurlijk ook weer op te vangen. Maar daar is moeder Klaver geen voorstander van.

'Piet toch, hou daar mee op,' roept ze. 'Kunnen ze best tegen hoor moeder, voelen ze wat vliegen is!' vindt hij. Soms houdt hij de kleintjes ook als een vliegtuig, met de

armen wijd, hoog in de lucht vast en zwiert dan heerlijk met ze in het rond. Dat vindt moeder dan weer prima.

Als zich binnen weer een jaar nummer vier aankondigt, moet het woonhuis echt uitgebreid worden. Jan Schuit, de aannemer, laat zijn licht over het platte dak van de werkplaats schijnen en tovert een bijzonder prettige vergroting van de woning tevoorschijn, met een flinke lichte woonkamer, en een balkon langs de hele voorkant. Een mooie nieuwe lichtgroene Bruynzeelkeuken, een badkamer met ligbad en twee extra slaapkamers komen erbij. De oude woonkamer wordt kinderkamer, waar de bedjes naar toe verhuizen. Alleen het kind dat nog de status van baby heeft, mag op de ouderkamer blijven slapen. In de zwarte houten schommelwieg, mooi bekleed met roze damaststof, is het Piet-Kees die daar op 11 mei 1952 zijn opwachting maakt. Hij wordt naar zijn vader vernoemd, niet alleen met zijn eerste naam maar ook met de tweede: Petrus Cornelis Klaver. Zo hebben we ineens een grote en een kleine Piet! Met een frequentie van ongeveer twee jaar volgen daarna Theo, Gerard en Nico, en tenslotte de twee dochters: Marianne en Els. Alle kinderen worden op de ouderkamer geboren en iedere keer weer is Piet geweldig onder de indruk van het wonder dat zich daar voltrekt. Dat mijn moeder er soms anders over denkt beseft hij wel, maar dat doet geen afbreuk aan de enorme liefde voor zijn kinderschaar. Om mijn moeder in het huishoudelijke werk enigszins te ontlasten zorgt hij voor een inwonende hulp. Door de vele relaties die mijn vader heeft is er altijd wel een handig meisje op het platteland te vinden die graag in de grote stad wil komen werken en wonen. Bovendien doet Piet van de een op de andere dag afstand van zijn wekelijks bezoek aan de Alkmaarse voetbalclub. Zou iemand hem ingefluisterd hebben dat je een vrouw met een groot gezin niet iedere zondag alleen kunt laten zitten? Dat vroeg mijn moeder zich af. Ze heeft nooit geklaagd, maar vindt het natuurlijk heerlijk dat Piet voortaan op zondag thuisblijft. 'Het betekent niet alleen extra hulp, maar ook de mogelijkheid om er na de kerk eens met het hele gezin op uit te trekken,' vertelde ze. 'Allemaal netjes in de kleren, en dan naar het hertenkamp bijvoorbeeld, lekker wandelen, brood mee, trots met mijn man en kinderen.' O ja, ze genoot ervan! Met de grote Dodge, waar het hele spul in past, inclusief de kinderwagen, rijdt Piet naar de begraafplaats bij de Wester Hout, waar hij de auto parkeert. De kinderwagen wordt vakkundig in elkaar gezet en we moeten allemaal goed bij elkaar blijven! Langs de hekken komen de herten nieuwsgierig kijken. Piet tilt de kleinsten op om de dieren over de rand van het hek te aaien. Angstig kruipen ze weg in zijn nek. Nee, dat durven ze niet.

'Ik zal eroverheen springen,' dolt Piet, 'en dan hou ik je goed vast!'

'Nee, nee, nee papa, niet doen!' roepen nu ook de groteren in koor.

'Dan gaan we de konijnen zoeken,' vindt hij. Die lopen door elkaar in een leuk in elkaar getimmerde ren met trappetjes en poortjes. Natuurlijk willen wij dan allemaal thuis ook konijnen, zo leuk, die diertjes. 'Maar wie gaat ervoor zorgen? Wie maakt het hok schoon? Wie snijdt de konijnenstammen uit het gras?' Ja, dat

weten wij ook niet. Onze papa heeft daar geen tijd voor. Onze mama ook niet, dat is duidelijk. Verder lopen we weer. Er zijn nog pauwen te bewonderen, die hun staart zo prachtig uitzetten en sierkippen en leuke vogeltjes in een volière. De broodjes raken langzaam op, we krijgen dorst en het rondje wandelen eindigt wonderlijk genoeg precies weer bij de auto. Papa Piet houdt de achterdeur van de Dodge open en achter elkaar schuiven alle Klavertjes naar binnen. Mijn moeder neemt de baby uit de kinderwagen op schoot en dan wordt het tijd voor limonade. 'Nee, niet thuis,' besluit Piet, 'we gaan naar een echt restaurant en we laten ons lekker verwennen, moeder!' Aan de grote ovale leestafel van een plaatselijk café kunnen we allemaal zitten, heel braaf aanvankelijk. Mijn ouders bestellen koffie en de limonade voor ons wordt geserveerd op bierviltjes, die door Piet listig van ons worden afgetroggeld. 'Kijk daar eens!' roept hij en wijst achter een van ons. Terwijl wij omkijken heeft hij in een wip alle bierviltjes onder onze glazen weggenomen. Daar zien we een viltje door het café zeilen, en nog een. Achter ons wordt gelachen. Ineens is de pret compleet en vliegen de viltjes in het rond. Gauw proberen we ze weer op te rapen om Piet zo een tweede ronde te gunnen.

Maar dan komt de mevrouw van het café op het lawaai af. 'O, ben jij dat Piet.' roept ze streng. 'Ja, zo gaat dat altijd met jullie vader, hij komt heel rustig binnen, en binnen de kortste keren staat de boel hier op stelten.' Mijn vader had in dit restaurant vaak afspraken met klanten, waaraan hij een auto wilde verkopen en ook zijn kegelvrienden ontmoette hij hier. Jaren later, mijn vader was toen al overleden, ga ik hier samen met een vriendinnetje afwassen om wat bij te verdienen. Mijn eerste baantje! Ik ben zestien jaar en mijn moeder wil er niet van horen als ze het plan verneemt. Ik snap er niets van. Iedereen heeft een baantje en de moeder van mijn vriendin vindt het toch ook goed! Wij doen immers altijd alles samen! Dan legt mijn moeder uit dat ze eigenlijk niet wil dat ik zelfstandig op de plek kom waar de herinneringen aan mijn vader nog zo levendig zijn. 'Maar het afwassen gebeurt beneden, mam, in de keuken en de mensen die boven eten en aan de bar zitten, die ken ik helemaal niet.' Uiteindelijk geeft ze toe, onder de voorwaarde dat ik niet boven achter de bar mag komen. Daar valt mee te leven en zo vertrekken mijn vriendin en ik iedere zondagavond naar het restaurant om onze klus te doen. Onder een hoop geklets en aanmoedigingen van de koks om een beetje door te werken verdienen wij onze eerste guldentjes. Op een keer komt de mevrouw van het café in de keuken vragen of ik even wil helpen met sinaasappels uit persen. Boven! Omdat het zo druk is. Ik heb geen idee hoe dat moet in zo'n groot apparaat en sta hevig te klunzen met de vruchten. De schillen vliegen in het rond. Ze heeft het gelukkig nooit meer gevraagd!

Terug naar de lagereschooltijd. Een paar keer per week moet ik morgens vroeg naar de mis in de Josefkerk. Een jaar of acht, negen ben ik dan. Ik krijg een ontbijtje mee in een trommeltje, dat ik na de kerk bij een bevriende familie van mijn ouders op moet eten. Lang duurt die nieuwe gewoonte niet, want ik eet liever mijn broodje op school, voor de les begint, samen met de andere kinderen.

In de kerk geldt een stikte scheiding tussen de jongens en de meisjes. Als je aan de linkerkant een beetje achteraf gaat zitten, kun je de jongens rechts mooi in de gaten houden. De leukste aan de andere kant heet Sjonnie, een mooie jongen met donker haar en een koffiekleurige huid. Ik zit graag naar hem te kijken, maar ik heb geen idee wie hij is. Altijd spannend of hij op dezelfde dag naar de kerk komt als ik. Hij zit op de Sint Aloysiuschool, net als Jos Zonderhuis, een vriendje van mijn oudste broer. Op een dag vraagt mijn moeder wat ik eigenlijk altijd na de kerkdienst doe. De bevriende familie had mij al een tijdje niet gezien.

In het grote gezin kan niet iedereen zaterdags in bad, dus gaan de vier oudsten met een rolletje zwemgoed om zes uur op de fiets naar het overdekte zwembad in de stad. We hebben dan eerst televisiegekeken, met neefjes en buurtkinderen die de hele middag bij ons achter buiten hebben gespeeld.

Op het grote terrein achter het autobedrijf is een rommelplek, waar de jongens een hut van gevonden sloophout en allerlei afval hebben getimmerd, met zelfs een deurtje dat alleen van binnen op slot kan. Daar bewaren zij hun schatten. Meestal staat het deurtje gewoon open en als de jongens nergens te bekennen zijn, kan ik zo naar binnen. Aan hun schatten heb ik geen boodschap, maar om in het hutje te zitten en me te verbeelden dat ik daar woon, in een huisje voor mij alleen. Dat lijkt me het einde. Uit de boomgaard kan ik appels plukken om te eten en uit de moestuinen, die daarachter op het erf liggen, vind ik worteltjes en soms een aardbei. Bij mooi weer mogen we van moeder onze bordjes met boterhammen mee naar beneden nemen om buiten op te eten. In de boomgaard scharrelt ook een geit rond, die ik kan melken. Ik heb verder niemand nodig, mijn middag buiten in de zon is volmaakt. De tijd gaat altijd sneller dan ik denk. Ineens verschijnt het avondrood boven de duinen en koelt het buiten af. In de bomenrij tussen ons huis en dat van de boerderij van de burens beginnen de spreuwen aan hun vlieggrondjes. Met luid gekwetter landden ze even later weer terug in de hoge populieren. Volgens mijn moeder vergaderen ze over hun lange vlucht naar het warme zuiden. Het fijne weet ze er verder ook niet van en wellicht heeft ze deze kennis van de boerin, die veel meer met de natuur leeft dan wij. Iedere week haalt mijn moeder bij haar een vergiet vol eieren. Wellicht drinkt ze dan een kopje koffie bij de enige buurvrouw die wij hebben op de Helderscheweg, de weg die langs het Noord-Hollands kanaal dwars door de polders naar Den Helder loopt. Ter hoogte van Alkmaar zijn daar grote bedrijven gebouwd. Links van ons is dat de gasfabriek, met daar achter het slachthuis en aan de andere kant staat de WOL-federatie en het station van de NACO-bussen: een klein bedrijventerreintje avant le lettre.

In 1955 vindt er een tweede verbouwing van het autobedrijf plaats, waarbij links van het oorspronkelijke pand een nieuwe garagehal staat gepland, alsmede een showroom met daarachter een grote hal, waar klanten hun auto tegen betaling kunnen stallen. Dat zijn flinke uitbreidingsplannen voor het goed draaiende bedrijf.

Een deel van de grond van de gasfabriek wordt aangekocht en de hoge schoorsteen die op het terrein staat wordt neergehaald om plaats te maken voor de uitbreiding. Jan Schuit heeft verschillende mogelijkheden voor papa Piet op papier gezet. Hoewel van het hele gebouw thans niets meer bestaat ken ik het eindresultaat maar al te goed. Het is immers het huis waar ik ben geboren en opgegroeid.

In gedachten loop ik met hulp van de tekening van het bedrijf door het pand. De trap af van het woonhuis naar beneden, over de zwart wit geblokte tegelvloer van de gang, langs de kantoren. Heel zachtjes doen, want daar wordt gewerkt, volgens moeder. Nog twee treetjes af en dan sta je via een zware deur met een dranger in de werkplaats. Meteen rechts staat mijn mooie nieuwe blauwe fietsje, naast de tweedehandsjes van mijn broertjes. Ik heb als 'enigste' meisje echt een streepje voor op hen. Een lange rij van laarsjes en klompen verradt de grootte van het gezin. Onder de grote werkbanken staan houten bakken met olie en aan de andere kant allerlei machines die een hoop herrie kunnen maken. Verderop staat de eerste elektrische hefbrug in het bedrijf, waarop niet alleen auto's omhoog gebracht kunnen worden. Stiekem en met hulp van een van de monteurs mogen wij er ook weleens op staan. Je evenwicht houden, dat is dan de kunst. In een hoek van de hal is een washok gebouwd. Boven vier stenen wasbakken worden aan het eind van de dag de roetzwarte handen van de monteurs met een soort schuurzeep gewassen. 'Wat er niet helemaal afgaat dat slijt wel in bed,' volgens Ome Juul, de chef-monteur en de oudste werknemer in het autobedrijf. Wat zou tante Juul daarvan vinden?

En buiten, tegen de nieuwe achtermuur komt een speciaal bouwwerkje van Jan Schuit. Daar timmert hij konijnenhokken! Voor zijn eigen zoons, die er ook voor gaan zorgen. Mijn vader krijgt echt alles voor elkaar! Spontaan snijden wij distels voor de konijnen en bedelen bij moeder om het groenafval uit de keuken.

In de garage wordt een heuse kantine gecreëerd, waar de monteurs tijdens de koffie- en lunchpauzes kunnen zitten. De koffie wordt boven in de keuken door mijn moeder gezet in de grootste maat percolator. Met een blad vol bekers dampende koffie daalt Jeanne, de hulp van moeder, de trap af naar beneden naar de kantine. 'Koffie!!' roept ze heel luid. Door de mannen wordt die kreet overgenomen en ineens komen ze allemaal op haar af. Meer dan twintig mensen werken er inmiddels in de garage. Stoer zijn ze, met hun blauwe overalls aan. Achter de deur met de dranger begint een heel ander leven, dan wat wij boven bij moeder kennen. Ik begrijp nauwelijks iets van wat de monteurs naar elkaar roepen of waar ze om lachen, maar ik scharrel wel heel graag rond in hun wereld.

De werkplaats staat vol auto's en vrachtwagens met hun motorkap open, sommige met draaiende motor. De geur van smeer en olie hangt tussen de muren. Het woord milieu bestaat in dit verband nog niet. Voor de kleine klussen wordt een rollende plank gebruikt met op de rand een klein leren kussentje voor het hoofd.

Als je erop gaat liggen, steken je benen uit, die door loopbewegingen met de voeten het karretje onder een auto manoeuvreren.

Bij de motor van grote vrachtwagens kun je alleen komen als je op de bumper klautert. Meestal is het Ome Juul die je daar aantreft. Hij is meester in het repareren van vrachtwagens.

‘Kom je me helpen?’ vraagt hij en springt van de bumper om mij met zijn grote sterke, maar roetzwarte handen er bovenop te kunnen zetten. Ik moet mijn hand ophouden, zodat hij daar de losgedraaide bouten van het motorblok in kan leggen. Roestig en vies zijn ze. ‘Gooi ze maar in de laatste oliebak, vlak bij de deur naar boven.’ Terwijl hij me weer op de grond zet, kijk ik naar mijn handen, die smerig zijn geworden. ‘Kun je ook met die olie schoon maken’, zegt Juul, ‘en daarna je handen wassen in het washok, anders wordt je moeder vreselijk boos op mij!’ Heerlijk met die ruige zeep. Je handen worden er heel glad van. Dik tevreden ga ik naar boven, met ome Juul is het altijd leuk in de garage. Dat op mijn overalletje aan beide kanten twee grote zwarte handafdrukken staan is ons beiden ontgaan.

Ons geloof in Sinterklaas is nog heilig als ik ome Juul in de garage bezig zie met buizen en assen, waarmee hij een soort van auto in elkaar last. Nieuwsgierig vraag ik wat hij maakt. Een skelter wordt het, vertelt hij, voor zijn zoon Eddy. Zo, die boft met zo’n vader! Een skelter, dat zouden wij ook wel graag willen hebben. ‘Kunt u er voor ons ook niet een maken?’ vraag ik. Maar daarop komt nauwelijks een reactie. ‘Eerst deze maar eens,’ vindt Juul. Geregeld kijk ik bij hem naar de vorderingen van het gevaarte, tot hij er blijkbaar mee klaar is, want het apparaat staat ineens niet meer op de werkbank. Dan breekt de ochtend van het Sinterklaasfeest aan. De avond ervoor hebben wij alle liedjes die we kennen uitbundig rond de kachel gezongen. De verlanglijstjes liggen bij de schoenen en met moeite komen we deze avond in slaap. De volgende ochtend zijn we al vroeg op. Gezamenlijk komen we de kamer in en zien daar allemaal stoelen langs het raam staan met mooie cadeaus erop. We stuiven er onmiddellijk op af om al het moois te bekijken en ondertussen ontgaat het ons dat er ook nog een gevaarte in de kamer staat, afgedekt met een groot wit laken. Een van mijn broertjes vraagt zich af, wat daar onder zit. ‘Haal het doek er maar af,’ zegt mijn vader en tot onze verrassing staat daar de prachtig geschilderde skelter van ome Juul. ‘Die is toch voor Eddy,’ roep ik. ‘Heeft ome Juul jou dat verteld?’ vraagt mijn vader, en dan legt hij uit dat Juul de opdracht heeft gekregen van Sinterklaas om voor de kinderen Klaver een skelter te bouwen. Een skelter met luchtbanden en een echt autostuur en geschilderd in vrolijke bonte kleuren. Met vereende kracht wordt het gevaarte naar beneden gesjouwd, waarna we er allemaal een rondje mee in de garage rijden. Juul staat op de achtergrond te glunderen en geniet van onze blijdschap. Eddy komt nu geregeld bij ons spelen om op de skelter, die zijn vader maakte, te kunnen rijden.

Jeanne, de hulp van mijn moeder, komt uit een groot boerengezin uit Spanbroek. Haar jongste zusje is zo oud als ik en zij vraagt of ik een weekendje met Jeanne mee

mag om bij hun te komen logeren. Met de bus rijd ik samen met Jeanne naar het dorp, waar ook mijn vader is geboren. In de stal van de grote boerderij staan allemaal koeien, die daar twee keer per dag met de hand door de broers gemolken worden. Omdat het bijna zomer is gaan de koeien naar buiten, de wei in. Daarna wordt de koegang uitgemest en met opgetrokken neus kijk ik, als stadsmeisje, naar deze vieze klus. Nee, ik hoef niet te helpen, dat lijkt me niks. Ik vind het erg stinken! Als de stal schoon is gemaakt, worden er grote lange tafels neergezet, waaraan een heel stel jongens uit het dorp plaats nemen om bollen te pellen. De bollen liggen al het hele najaar in kistjes te drogen en worden nu van hun velletjes ontdaan. Ook het zusje van Jeanne helpt mee en ze schuift voor mij een kruk aan. Als ik de kunst heb afgekeken help ik ijverig mee. Van de grapjes die gemaakt worden begrijp ik niet veel, bovendien spreken de meesten met een zwaar Noord-Hollands accent. Tijdens de pauze krijgt iedereen wat te drinken. Voor mij is er warme melk, zo van de koeien, begrijp ik. Best lekker. De jongens, waaronder ook de broers van Jeanne krijgen er nog een scheut hete koffie overheen. Een van de broers vind ik wel erg aardig. Hij betreft me bij het gesprek en vertaalt een beetje wat er gezegd wordt. Op de koegang zie ik deurtjes met een houten knop. Dat blijken de slaapvertrekken van de broers van Jeanne te zijn. Ik durf daar niet naar binnen te kijken. Jeanne, haar zusjes en ik slapen in een kamer achter de opkamer, waar twee grote tweepersoonsbedden de ruimte vullen. Volgens mij sliepen we daar met z'n vijven! De ouders van Jeanne slapen in de bedstee, die in de opkamer is ingebouwd. Voor de warme middagmaaltijd haalt de moeder van het gezin groente uit de moestuin. Ik ga even mee kijken en zie dat daar van alles groeit, wat ik niet ken. Maar als de moeder vertelt, waar de bietjes staan en de andijvie, de boerenkool en de spruiten, dan herken ik toch de groenten die ook bij ons thuis op tafel komen. In grote pannen wordt het eten in de keuken gekookt, een keuken die uit niet meer bestaat dan een aanrecht met een gootsteen en een klein kraantje. Ik zie een of twee petroleumstellen. Ik kan mij geen gasstel herinneren. Langs de muur hangt een mooi geborduurd kleedje, waar de handdoek en de vaatdoeken achter hangen. Ook het 'zand – zeep – soda' stelletje ontbreekt niet en wordt dagelijks gebruikt. In de grote eetkamer staat een ronde kachel, iets van de muur af, met een dikke pijp omhoog. Eromheen staat een houten droogrekje, waar wat wasgoed te drogen hangt. Aan de tafel, die voor de maaltijd aan twee kanten wordt uitgeschoven, worden stoelen klaargezet voor het grote aantal mensen dat mee eet. Ik mag twaalf diepe borden op tafel zetten, met voor iedere eter een lepel. De hele maaltijd, met daarna nog een soeplepel pap, wordt daarmee gegeten. Na het eten gaan de vader en de jongens even met de benen omhoog, terwijl de meisjes de afwas doen. Zo is dat hier gebruikelijk. De pannen worden met zand geschuurd, het sop wordt met soda in heet water voorbereid en daarna met de zeepklopper gebruiksklaar gemaakt. Het sop is snel verdwenen, maar de borden komen blinkend schoon weer op de plank boven de aanrecht te staan. De avondmaaltijd bestaat uit boterhammen, die voor iedereen klaar gesneden worden. Alvorens de

moeder het brood in sneeën snijdt, geeft ze er met het broodmes aan de kopse kant een kruisje op. Zou het brood ook zelf gebakken zijn? Dat zou zomaar kunnen hier, net als bij onze buurvrouw in Alkmaar. De zondagsrust wordt nog echt in ere gehouden. Na de kerkdienst in het dorp gebeurt er niet veel meer. Met het zusje ga ik een stukje wandelen en wij spreken af dat we elkaar zullen schrijven. Een echte penvriendin heb ik dan. Op maandagmorgen vroeg gaan Jeanne en ik weer met de bus naar Alkmaar.

Later in het jaar mag ik met een nichtje op een andere boerderij logeren. Het is inmiddels hartje zomer en op het bedrijf van tante Aaf en haar man wordt het hooi binnengehaald. Ook hierbij zijn weer veel jongens uit het dorp betrokken. Na het koeien melken vertrekken ze naar de gemaaide weilanden, waar wij ze later op de dag koffie brengen. Moe en bezweet liggen ze in de schaduw van de grote platte karren waarop het hooi geladen wordt. Ze hebben weinig praatjes, maar een van de jongens, Chris, vertelt toch iets grappigs. Hij beweert dat een van de koeien bij tante Aaf chocolademelk geeft! Dat geloven wij niet. Dan sluiten we een weddenschap af, om een pak koek. Vanavond zal hij het laten zien.

In een aparte emmer melkt hij die avond de koe en waarachtig er komt bruine melk uit. We hebben het zelf gezien en Chris meent dat hij zijn koek heeft verdient. Als wij aan tante Aaf vragen waar we een rol koek kunnen kopen, begint haar man te lachen. 'Chris houdt jullie voor de gek! De bruine kleur komt door een gesprongen ader in de uier van die koe.' Ja, daar hebben wij geen pak koek voor over. Tante Aaf zegt dat wij hem dan ook maar moeten foppen met een ingepakte koeienkoek!

Mijn vader is bijna iedere avond op pad. Ondanks de nieuwe showroom zijn klanten niet altijd bereid de hele aankoop van een auto op de zaak af te handelen. Vaak komt hij pas laat thuis.

Mijn moeder runt het hele huishouden en de opvoeding min of meer zelfstandig. Ze zit 's avonds vaak alleen thuis. Ze stopt sokken of vouwt luiers. Sinds kort heeft ze een breimachine! Ze breit er borstrokjes op, een soort warme wollen hemdjes voor de kinderen. Het gaat razendsnel: je legt een draad over de rij naaldjes en roetsj, roetsj, een hele toer is gebreid. Als Piet thuiskomt laat ze hem trots het nieuwste exemplaar zien, waarna vader Piet zijn grote duimen door de kleine armsgaatjes steekt. Samen praten ze de dingen van de dag door. Piet wil altijd weten waar moeder mee bezig is geweest, wat de kinderen hebben uitgespookt, en zij op haar beurt is nieuwsgierig naar wat zich in en rond de zaak allemaal afspeelt. Hoe de nieuwbouw vordert en met wie Piet zoal gesproken heeft. Vaak spelen ze nog een potje schaak of leggen een patience voor ze gaan slapen. Alle kinderen worden nog even toegestopt en geknuffeld, soms zo heftig dat ze er wakker van worden. 'Wat ben je dan van papa?' vraagt hij mij iedere nacht. 'Papa's lekkere wijfie,' schijn ik dan te zeggen. Als ik min of meer wakker ben, geef ik dat

antwoord ook, bang om mijn vader anders teleur te stellen. En zo krijg je kennelijk die mooie nieuwe fiets.

In onze keuken staat een oven met drie gaspitten, onder een ingebouwde afvoerkap. Daar kookt mijn moeder iedere dag een pan met verse babyvoeding, waarmee ze voor iedere voeding een zuigfles vult. Zo'n fles wordt dan in een pannetje water opgewarmd tot de gewenste temperatuur. In haar slaapkamer voedt ze de baby, terwijl ze heel zachtjes liedjes zingt. Zo kiest ze haar rustmomentjes op de dag in haar drukke huishouden. Als ik heel stil ben mag ik wel eens bij haar zitten. Ik luister naar haar gezang en vraag wat ze nou precies zingt. Ik wil die liedjes ook kunnen zingen.

Roodborstje tikt tegen het raampje, tik, tik,
Laat mij erin, laat mij erin,
't Is hier te guur en te koud naar mijn zin,
Laat mij erin, ja erin.

't Meisje doet open en strooit op haar schoot
Kruimeltjes suiker en kruimeltjes brood
Dat was het roodborstje wel naar de zin,
Vloog toen het bos maar weer in.

Een ander liedje gaat over een veldmuis.

De veldmuis vond in het beukenbos een lege notendop
Hij poetste hem met vochtig mos en zand een beetje op
Hij maakte er twee wieltjes aan en kijk: de fiets is klaar
Nu rijd ik van de heuvel af, zonder het minst gevaar

Maar halverwege AUW, daar kwam zijn staartje tussen 't wiel
De notendop sloeg om en om, zodat de veldmuis viel.
Beneden is hij opgestaan, maar 't allerergste was
de fiets bleef aan zijn staart geklemd, zo kwam de muis weer thuis.

's Avonds voor het slapen gaan leest mijn moeder voor uit: Moeders mooiste uurtje. De verhalen zijn ontleend aan de bijbel en in een mooie kinderlijke setting geschreven. Dat ze eigenlijk heel hoogdravend zijn en echt niet meer van deze tijd, ontdek ik pas veel later. Als kind genoot ik ervan, om samen met de andere kinderen in het gezin te luisteren naar de verhalen, waarin de schrijver als het ware rechtstreeks via moeder tot ons sprak.

Op een ochtend komen mijn oudste broertjes met een in krantenpapier ingepakt cadeautje op mij af. 'Voor jou!' roepen ze, 'pak maar uit.' Wat krijgen we nou, denk ik. Een cadeautje, hoe komen ze daar nou bij? In het rommelige pakje blijkt een keutel te zitten, uit het potje gevist van de peuter, die daar zo zijn best op zat te doen. 'Hè, gatsie,' roep ik totaal verbouwereerd en laat mijn moeder zien wat ik in mijn handen houd. Ze vindt het schunnig en wordt boos op de jongens met hun plagerijen. Onlangs hadden ze nog zo iets uitgehaald met de telefoon op kantoor. Op een zondagmiddag gingen ze willekeurige telefoonnummers bellen en dan zeggen: 'U spreekt met uw moordenaar!' Ik vond het eigenlijk wel spannend, maar mijn moeder was des duivels. Een andere keer loop ik achter buiten te zoeken naar een geheime plek waar de jongens naar hun zeggen mijn dagboek begraven hebben. Onder een losliggende tegel en in het zand ligt daar inderdaad mijn rode boekje met slot. Hoe kunnen ze zoiets nou doen? Die rotjongens. Kwaad gooi ik de tegel weer terug en besluit mijn broers nooit meer te vertrouwen. Als ik de volgende dag mijn boekje toch maar op wil graven staat er een man tegen de muur te plassen. 'Binnen is een wc, hoor!' roep ik nog, maar nee hoor, in plaats van daar heen te gaan, toont hij mij zijn plasser, die veel groter is dan die van mijn broertjes, en dikker ook. Een raar ding. Hij grijnst en langzaam zie ik zijn straal urine over de tegels richting mijn dagboek glijden. Gatverdamme, wat smerig. Nooit meer wil ik een dagboek hebben dat eruit ziet als een dagboek. Voortaan schrijf ik gewoon in een onopvallende schriftje, waar niemand naar om zou kijken. En met mijn broertjes ben ik helemaal klaar!

'Piet toch, wordt eens wakker, je ligt helemaal te schudden in bed,' roept moeder.

'O, ik heb ook zo naar gedroomd,'

'Wat droom je dan?'

'Ja, ik weet niet, ga maar weer slapen.'

Hij draait zich om en is het al weer vergeten.

Arme moeder, Piet wilde zijn oorlogservaringen niet met haar delen. Zij heeft nooit gevangen gezeten. Zij leefde door de bakkerij van haar vader zonder honger en betrekkelijk zonder zorgen. Er was altijd wel brood. Haar ervaringen zijn nooit te vergelijken met dat wat hij heeft meegemaakt. Een keer heeft hij haar wat verteld, over kerst in een Duitse gevangenis, en daarna nooit meer. Maar hij neemt haar later wel mee op vakantie en wil dan eerst een bezoek brengen aan de mensen in Siegburg, waar hij gevangen heeft gezeten. De herinneringen aan het verleden worden ook daar niet verteld maar blijven opgeborgen in Piets hoofd. Het gevangenisleven in Hitler's tuchthuis is niet vertelbaar, vindt hij, vanwege de monotonie van de dagen. Er waren nauwelijks specifieke gebeurtenissen. En je was altijd moe. Bovendien is het zonde van je tijd om er nog aan te denken. Het leven van nu is zo veel boeiender en veeleisend.

Ieder jaar haalt mijn moeder een paar dagen voor de 25e december een grote doos uit de zolderkast van hun slaapkamer. Als we uit school komen gaan we de kerststal opzetten! Alle spullen die gewoonlijk op het dressoir staan worden verwijderd, en met een rolletje rode crêpepapier wordt de plaats voor de heilige familie gemarkeerd.

De mooie stenen stal, bestaande uit een groot en een klein muurtje, die met een pen en gat verbinding tegen elkaar staan, krijgt zijn vaste plaatsje aan de linker kant. Het geheel heeft een armzalig afdakje, waaronder absoluut geen bescherming te vinden is. Het mag het woord stal niet hebben, dit treurige plaatsje, waar het Kindje geboren zal worden.

Om de beurt mogen wij er een beeldje bij zetten. Alleen op deze bijzondere dag mogen wij de figuren vasthouden. Als ze allemaal een plekje hebben gekregen mogen we er niet meer aankomen. Ad kiest Jozef, de vader van Jezus. Een duidelijke keus als oudste van het gezin. Dan mag ik. Op aandringen van mijn moeder kies ik voor Maria. Eerlijk gezegd had ik liever het kindje neergelegd, het belangrijkste beeldje. Maar ik neem dan toch maar Maria. Dan pakt Antoon natuurlijk het kindje Jezus. Afgunstig zie ik hoe hij het kindje behoedzaam tussen Jozef en Maria neerlegt. Piet, die nog maar klein is en het verhaal nog niet zo goed snapt mag een herder neerzetten. Hij bekijkt de herder eerst even, en wil hem eigenlijk helemaal geen plaatsje op het dressoir geven. Na enig aandringen onzerzijds wendt hij zich tot de stal. Hij schuift Jozef een beetje opzij en vindt zo een mooi plaatsje vlak bij het kribje. Maar dat is niet de bedoeling, Pietje, de herders moeten wat verder van Jezus af staan. Parallel aan de belangrijkheid van de beeldjes lijkt ook de hiërarchie in het gezin Klaver te lopen. Moeder legt een en ander uit en zo wordt het voor kleine Piet duidelijk dat de herders nog maar net binnen komen, hoewel er helemaal geen deur is in de stal... Een kerststal opzetten is echt geen kleinigheidje in ons gezin. Papa Piet staat het tafereel in de deuropening even gade te slaan. Hij pakt de os en de ezel en vindt dat zij dicht achter het kindje moeten staan. Door hun warme adem krijgt het kindje het niet koud. Ja, daar zit wat in, want het kindje heeft werkelijk niet veel om het lijf. Als je onze baby's ziet, die liggen er altijd lekker warm bij in hun bedjes.

'Nu de drie koningen nog,' zegt Piet, 'wie de naam weet van een van de koningen, die mag het beeldje neerzetten.'

'Balthasar!' roept Ad. En hij pakt de zwarte koning. Die vindt hij denk ik het mooist. 'Melchior,' weet Antoon. De koning met de kroon en het juwelenkistje krijgt ook een mooi plaatsje. Op de derde naam kan geen van ons komen. 'Het is Caspar,' zegt papa Piet, 'en Theo mag deze koning neerzetten.' Piet tilt de kleinste van het gezelschap op en geeft hem het kostbare beeldje in zijn handjes. Samen zetten ze de laatste koning neer.

Helemaal aan de rechter kant komt nog een beeld van een kameel met een man die het beest maar met moeite in bedwang weet te houden. Tenslotte zijn er nog wat schaapjes, die wonderlijk genoeg voortdurend van plaats veranderen tijdens

de kerstdagen. Mijn moeder zet een hele rij kaarsjes in rode houdertjes voor de stal en zoekt de tekstboekjes met kerstliedjes op. Iedere avond en dan nog alleen als Piet erbij is, worden de kaarsjes aangestoken en de kerstliedjes gezongen. Ik krijg nog altijd een brok in mijn keel bij het horen van Kerstliedjes. Zou Piet in deze serene sfeer, met op iedere knie een eigen kind, nog terugdenken aan de Kerstdagen in het tuchthuis van Siegburg?

Aan een van zijn oudere nichtjes hoort moeder hem eens wat vertellen over zijn gevangenis tijd daar. Ze staat in de keuken en blijft stilletjes luisteren. Dat Piet er niet over wil praten respecteert zij, maar nu ze ongewild toch een deel van de gruwelijkheden hoort, talmt ze om de kamer weer in te gaan.

Brengt ze de nachtelijke onrust van Piet in verband met wat ze hoort? Badend in zijn zweet wordt hij soms wakker. Dan loopt hij wat rond, doet heel zachtjes om haar niet wakker te maken om er even later weer in te kruipen. Maar moeder, gewend als ze is ieder geluid van haar kinderen nachts te horen, laat zich niet om de tuin leiden.

Soms heeft Piet het gevoel dat hij iets goed moet maken door het drukke leven dat hij onbewust en toch gewild leidt en waarin hij moeder heeft meegesleept. De tijd van emancipatie is nog lang niet aangebroken, maar op zijn eigen manier weet hij de balans tussen werk en gezin weer in evenwicht te brengen. Dan komt hij thuis met een TV, dat moet in 1956 geweest zijn. Hanny Lips en dappere Dodo doen hun intrede in ons kinderwereldje. En iedere donderdagavond is er een toneelstuk op TV. Mijn moeder en de in huis wonende hulp vieren dan hun schouwburgavondje. Ineens staat er ook een Amerikaanse koelkast in de keuken, zo'n dikbuik.

Of Piet roept impulsief: 'We gaan naar Parijs, moeder! Of naar Brussel!' En dat gebeurt dan ook. Dat zijn geen geplande vakanties. In Parijs beklimmen ze de Eiffeltoren en later in Brussel bezoeken ze de wereldtentoonstelling met het Atomium. Beeldjes van die bouwwerken staan jarenlang op de schoorsteenmantel als getuigen van hun bereidheid. En wij krijgen prachtige ansichtkaarten met de post thuisgestuurd.

Zijn zus Marie komt tijdens hun tochtjes met haar man en hun enig kind de scepter zwaaien in het drukke gezin van mijn ouders. Zo ervaren we dan hoe het ook kan, zonder onze eigen moeder. Tante Marie, die vroeger met Piet altijd onder een hoedje speelde, weet een hele boel over hem te vertellen. Met rode oortjes horen we over de heldenverhalen en de jongensstreken van onze vader, die door Marie natuurlijk dik aangezet zijn. En zij geniet van het gehoor dat aan haar lippen hangt. Tante Marie heeft de wind er goed onder. Ze is door de lange jaren waarin ze het gezin van haar eigen moeder destijds leidde wel wat gewend. Ik vind haar als kind spannend streng en besef tegelijkertijd hoe gek ik op mijn eigen ouders ben.

Op een mooie zomerse zondag stopt er een oud autootje voor de deur. Moeder, die buiten op het balkon zit, vraagt of ze kan helpen. De bestuurder is een priester en wil graag wat benzine tanken. Piet gaat naar beneden en is langdurig met de man in gesprek. Uiteindelijk loopt hij naar achteren en biedt de priester ver onder de prijs een goede tweedehandse auto aan. Herman Fiolet, die doorgaans zijn werkzaamheden in Rome heeft, verblijft tijdelijk in het klooster in Nieuwe Niedorp. Hij is blij met de auto, die veel betrouwbaarder blijkt dan zijn oude exemplaar. Uit de kennismaking met Piet en later met het hele gezin ontstaat een bijzondere vriendschap. Herman, die altijd is blijven studeren, werkt aan de ontwikkeling van wat ik nu het oecumenische gedachtegoed zou willen noemen. In die tijd is het samengaan van de kerken voor de katholieke gelovige Piet bijzonder vernieuwend en vooruitstrevend. Zij bespreken de filosofische ideeën van Herman en toetsen die aan de realiteit van het dagelijkse leven.

De vriendschap leidt er in 1956 toe dat Piet en moeder en haar zus To samen met Fiolet naar Rome op vakantie willen. Piet is enthousiast, hij is nieuwsgierig geworden naar de plaatsen waar Fiolet kind aan huis is en waar de Paus in zijn enorme basiliek resideert. Maar mijn moeder vraagt zich af of zij wel mee kan. Zij is immers weer zwanger. In juni verwacht zij hun 6e kind, dat zij zoals gewoonlijk zeker een half jaar zelf zal voeden. Hoe moet dat nu als ze in september naar Italië willen?

Piet maakt zich daar helemaal geen zorgen over. Er zijn ook moeders die geen borstvoeding hebben, die kinderen groeien toch ook prima op gewone melk? 'Nee moeder, dat komt helemaal goed, let maar op!' 'Maar Piet, ik kan je zus toch niet naast de zorg voor het hele gezin ook nog met een baby van 3 maanden opzadelen.'

'Dan nemen we hem mee naar Rome, is er al vast één bij de Paus geweest!' vindt hij. Hoe dan ook, dit kind gaat vóór de Paus en de vakantiepret. Daar is moeder Maria Ida stellig in.

Op 1 juni 1956 wordt Gerard geboren, een lieve, prachtige baby en hoe wonderlijk toch, na een paar weken gedijt hij niet meer op de borstvoeding. Het lijkt wel of hij voortdurend honger heeft. Op advies van de huisarts krijgt hij bijvoeding en binnen de kortste keren is hij helemaal aan de fles. Piet zoekt de kraamverzorgster op die na de geboorte van Gerard in het gezin kwam helpen. Als hij en moeder op reis gaan komt zij opnieuw de baby verzorgen.

Een onvergetelijke tijd beleven ze. Herman Fiolet ontpopt zich als een geweldige gids die toegang heeft tot Romeinse deuren, die voor anderen gesloten blijven. Als ze door het oude Rome dwalen komen ze ook te spreken over het geloof in oorlogstijd. In Siegburg heeft Piet menig maal vurig gebeden voor het behoud van zijn kameraden. In zijn cel, die hij soms deelde met helse ketters, werd hij menigmaal uitgelachen of vernederd om zijn geloof. 'Zie hier eerst maar eens levend uit te komen, Klaver, dan praten we weer verder.' Maar Piet werd nooit in zijn vertrouwen in God beschaamd. Het verschaftte hem zielenrust, die anderen zo

node moesten ontberen. Toeval wordt voor Piet genade en alle keren dat hij 'geluk' had, worden verheven tot loon voor sterk geloof. Piet en Herman hebben veel respect voor elkaars wereld. Maar ook Herman wordt geen deelgenoot van de gruwelijke oorlogsgedachten, die Piet regelmatig bespringen.

Een jaar en tien dagen na de geboorte van Gerard komt Nico ter wereld. Alweer een jongen, wanneer krijgen wij nou eens een meisje? Statistisch gezien lopen we al aardig uit de pas. Maar Piet heeft het over een elftal.

Het is tijd voor de fotograaf. Van alle kinderen worden foto's gemaakt, met hun favoriete speelgoed. Tot slot van de sessie zitten we met zijn allen op de bank voor een laatste groepsopname. Het is 1957, mijn vader heeft dan zes jongens en een meisje. Ik ben 8 jaar.

Dokter van Gilze komt langs. Nico is een maand of zeven en krijgt zoals te doen gebruikelijk een inenting tegen de pokken. Hij wordt er wat ziek van, krijgt dan koorts, die niet over gaat en de dokter staat opnieuw naast het babybedje. Van Gilze denkt aan longontsteking en geeft hem penicilline. De volgende dag is er geen verbetering opgetreden en weer krijgt Nico penicilline. Anderhalf uur later ligt hij te schudden in zijn bedje, moeder denkt dat hij een stuip heeft. De dokter besluit tot onmiddellijke ziekenhuisopname. Met de baby in een deken gewikkeld spoeden mijn ouders zich op weg. Het is zondag, maar de kinderarts staat ze al op te wachten. De stuip gaat steeds maar door. Na een uur behandelen komt Nico weer een beetje bij. Zonder hun baby en vervuld van grote zorg komen mijn ouders uren later thuis. Iedere morgen belt mijn vader naar het ziekenhuis en steeds hoort hij dat er weer toevallen zijn geweest. Het is om wanhopig van te worden. Vele malen per dag krijgt Nico flessenvoeding, steeds kleine beetjes van 20 cc. Eindelijk heeft men de zaak onder controle en na vier weken komt hij weer thuis, zo slap als een pasgeboren baby. Volgens de kinderarts was het hersenvliesontsteking, maar ook de hersenen zijn aangetast. 'Waar de littekens zitten daar groeien de hersenen niet meer.' De arts legt uit dat nu nog niet zeker is wat de schade aan de hersenen zal zijn. Dat zal pas bij het opgroeien blijken. Aan zijn rechterkant is Nico verlamd geraakt. Zijn armpje en beentje doen niet goed meer mee. Hij wordt daarvoor nog een poosje behandeld. Maar als je zijn naam roept kijkt hij je helder aan. Papa Piet denkt dat zijn koppie het goed doet. 'En met een lam handje kom je de wereld wel door, mannetje,' meent hij. 'Maar goed dat je hier bij ons bent geboren, we zullen altijd voor je blijven zorgen.' Dat is wat mijn vader over Nico heeft gezegd.

Ons kinderen ontgaan deze verdrietige zaken min of meer. Wij gaan naar school of spelen beneden achter de zaak, met vriendjes die uit school meekomen. Wij kennen alleen een vrolijke levenslustige vader, die op zondag met veel plezier autotochtjes met ons maakt in zijn grote Dodge. Alle grote kinderen gaan mee, terwijl moeder Klaver thuis op de meisjes en op Nico past. Heel Noord-Holland struint hij met ons af, waarbij bordjes 'verboden toegang' geen betekenis voor hem hebben. Een B-weg is een 'boevenweg' en na het bordje 'einde B-weg' kun je weer

opgelucht ademhalen: ons is niets gebeurd! Hoe kan dat ook anders met zo'n vader. Vaak eindigen de tochtjes in Opmeer, waar we even bij de Klavertjes van de Akzo langs gaan. De gezinnen van de ooms Gerrit, Ko, Arie en Jaap zijn net als het onze flink gegroeid. Overal hebben we neefjes en nichtjes van onze leeftijd in het dorp, en in de vakanties wordt dan ook volop gelogeed bij de familie. Terwijl wij met zijn allen buiten verstoppertje spelen tussen de huizen van de ooms en tantes bespreken Gerrit en Piet weer eens nieuwe uitbreidingsplannen. Gerrit heeft zijn oog laten vallen op een stuk bouwgrond in Alkmaar om daar met de AKZO helemaal opnieuw te beginnen. Een prestigieus plan met grote gevolgen voor de families. Het houdt in dat zij op termijn allemaal naar Alkmaar zullen verhuizen. Maar voor het zover is komt het overlijdens bericht van onze neef Ad, de oudste zoon van Oom Gerrit. Weer rijden wij gezamenlijk naar Opmeer om afscheid te nemen. Even mogen wij kijken in de kamer waar Ad ligt opgebaard. Ik begrijp in dit verband het woord afscheid niet. Ad kan nu toch nergens meer naar toe? De grote blonde lieve neef ligt heel stil op het bed, waarvan hij niet meer op zal staan. Ik knijp mijn mond stijf dicht en durf mij nauwelijks te bewegen. Niemand zegt een woord, totdat we weer naar buiten mogen. Opgelucht dat het voorbij is ga ik op de schommel in de tuin zitten. Om nog een tijdje na te denken over doodgaan. Iemand vertelt dat Ad de volgende dag begraven zal worden. Ik denk aan de zandbak bij ons thuis. Wat is dat toch als er iemand dood gaat? Eerst veel verdriet en tranen en daarna is het net alsof er niets gebeurd is. Ik wil daar eigenlijk niet meer verder over na denken.

Piet heeft sinds een aantal jaren het wagenpark van de PTT in onderhoud. Alle reparaties en onderhoudsbeurten aan deze auto's worden in zijn werkplaats uitgevoerd. Het levert een vaste hoeveelheid werk op en daarmee een flink stuk bedrijfszekerheid. Iedere avond worden de bestelauto's door de PTT mensen in de daarvoor gebouwde hal geparkeerd, om 's morgens weer opgehaald te worden.

Nico begint op te knappen en langzaam krijgt hij weer wat vet op de botten. Hij is weliswaar laat met allerlei ontwikkelingen maar op een dag kan hij toch lopen. Hij krijgt stevige hoge schoenen om hem op de been te houden. Praten lukt niet, hij slaat alleen harde kreten uit, die niemand begrijpt. Maar mijn ouders begrijpen langzaam dat zij een kind met een verstandelijke beperking zullen moeten opvoeden. Nico wordt groter en sterker, maar ook driftiger en onhandelbaar. In de huiskamer is hij niet zonder toezicht te hanteren en voor de box is hij inmiddels veel te groot geworden. Oom Siem, een broer van mijn moeder en tante Ines, die samen in Vaasen een huisartsenpraktijk hebben, nemen Nico een week of vier ter observatie bij hen in huis. Zelf hebben ze nog geen kinderen, of is het eerste kind daar op komst? Dat weet ik niet. Voor even is er bij ons in huis rust. Iedereen, en vooral mijn moeder kan even op adem komen. Als Nico weer thuis komt is besloten om voor hem een speelkamertje in te richten, recht tegenover de woonkamer. Dat is toevallig mijn slaapkamertje, omdat ik niet meer bij mijn broertjes op de grote jongenskamer hoor te slapen. Ik was er juist zo blij mee, en mijn ouders snappen

wel dat ik het niet leuk vind, dat ik naar de logeerkamer moet verhuizen. Maar dit is overmacht, zeggen ze. Overmacht, ik weet ineens heel goed wat dat betekent. Er is geen ontkomen aan, Nico krijgt mijn kamer. Zijn bedje komt erin te staan, de box toch ook nog maar, en wat kindermeubilair en speelgoed. Voor de deur wordt een stevig spijlenhek gemaakt, dat hij niet zelf kan openen. Iedere ochtend kleedt mijn moeder hem daar aan en voert hem een boterhammetje. Soms, als ze niet genoeg tijd heeft moet ik het boterhammetje voeren. Een beetje bang ben ik voor hem, vooral als hij een wilde bui heeft en met het speelgoed gaat gooien. Waarom zou hij steeds in woede ontsteken? Niemand begrijpt het. Met verbazing kijk ik het aan. Hij wil helemaal niet eten, denk ik. Wat zit er op zijn boterham? Misschien vindt hij dat helemaal niet lekker. Wil hij iets anders op brood. 'Wel nee,' zegt mijn moeder, 'hij weet helemaal niet wat hij eet.' Op een dag neem ik mijn eigen brood ook mee in zijn kamertje en ruilen we broodjes uit. Wat als een spelletje begint, lukt een glimlach uit op zijn gezicht. Rustig eten we op wat er ligt en dan gaat Nico spelen en ik ga naar school.

Steeds vaker ga ik even met hem in zijn kamertje spelen. Niet alles verloopt succesvol en zijn boze buien komen nog geregeld voorbij, maar hij heeft er wel plezier in als ik bij hem ben. We doen gooispetletjes en rollen met een bal. Ik zie al gauw aan hem wat hij leuk vindt en wat niet. Hij kan het niet zeggen, maar je merkt aan zijn houding en zijn gezichtsuitdrukking of het hem bevalt of niet.

Uit school, na een kopje thee met een biscuitje, scharrel ik graag de rest van de middag beneden in mijn overalsetje, met laarzen of klompen aan. Aan het eind van het terrein is een soort vuilnisstort, waar rommel uit de prullenbakken van het kantoor en de garage te vinden is. Daar zit altijd wel iets tussen dat ik kan gebruiken. Of wat een tijdje als schat bewaard moet worden. Door de lege olievaten die daar ook gedumpt worden, ziet het er niet altijd fris uit, vooral als het ook nog geregend heeft. Met moeite kun je dan overeind blijven tussen het afval. Ik probeer voorzichtig op mijn laarzen naar de slootkant te komen. Op het water drijven prachtige kleuren in mooie kringen, van olieresten die uit de lege drums lekken. Aan de overkant staan de schapen van de buurman in de wei te grazen en daar weer achter wordt het nieuwe rioolzuiverings bedrijf voor Alkmaar gebouwd. Via een wankel plank over de sloot kun je het terrein bereiken, waar hoge bergen zand voor het inklinken van de grond moeten zorgen. Zij vormen een avontuurlijke, maar verboden plek, waar we toch menig uurtje doorbrengen met klauteren en klimmen, en met verzamelen van materialen voor de hut. Soms worden we weggejaagd door bewakers, maar die zijn er niet altijd. In regenperiodes ontstaan geweldige meren tussen de bergen zand. Je kan er in zwemmen, zo schoon is het water, maar ik geloof niet dat dat de instemming van mijn moeder heeft. Soms wordt het zand met bulldozers verplaatst. Dan begint de hele zaak te schuiven en ontstaan gevaarlijke situaties. Maar in de weekenden ligt de bouw stil, dan is het ook niet gevaarlijk, zo weten wij onze moeder te overtuigen.

Zaterdags tegen vijf uur verschijnt moeder op het platte dak van het bedrijf: 'Televisie!' roept ze dan heel hard, zodat we allemaal naar boven komen om in de huiskamer naar de kindertelevisie te kijken. Het Mannetje op zolder met Leen Jongewaard en Morgen gebeurt het, waarin Ton Lensink Professor Plano speelt in een science fictionachtige kinderserie, dat waren onze favoriete programma's. We zijn een van de eerste gezinnen met televisie en dat heeft een grote aantrekkingskracht op de kinderen uit de buurt. Voor iedereen heeft mijn moeder een broodje met gekookte worst klaar gemaakt, lekker na een hele middag buiten spelen. Na de TV gaan alle vriendjes naar huis en wij maken ons klaar voor het zwembad: je zwempak in een handdoek gerold en onder de snelbinder achter op de fiets gebonden. We krijgen een stuiver om vóór het zwemmen te versnoepen bij Schrieker, het snoeptentje op de platte stenen brug. Zo keert de rust in huize Klaver voor een uurtje weer. Ondertussen gaan de kleine broertjes in het grote bad en neemt mijn vader met de boekhouder de afgelopen week door. Zij hebben dan even de huiskamer voor zich alleen. Ik heb niet altijd zin om nog te gaan zwemmen, wil liever met de kleintjes in het bad. Op een dag treuzel ik te lang naar mijn vaders zin. 'Hup', roept hij, 'wegwezen jij!' en bij de kamerdeur krijg ik quasi nog een schop onder de kont na. Pff, gepikeerd ga ik op weg. Voor het snoeptentje ben ik te laat. Om zes uur stopt meneer Schrieker ermee.

Verjaardagen worden altijd flink gevierd, met mooie cadeaus en lekker eten, dat naar de keuze van de jarige door moeder wordt klaargemaakt. Mijn favoriete toetje is yoghurt met stukjes banaan en sinaasappel. Dat moet dan wel al op tijd klaargemaakt worden, zodat de smaken van het fruit lekker in de yoghurt kunnen trekken. Op school mag die dag getrakteerd worden, nadat het 'lang zal ze leven' voor je gezongen is. En als je een zusje in een andere klas hebt, dan mag je daar ook even trakteren. Maar mijn zusjes zijn nog te klein en mijn broertjes zitten op een jongensschool in de stad, de Willibrordus school aan het Canadaplein, tegen over het zwembad.

Op mijn gloednieuwe meisjesschool hebben de klassen een tussendeur, die soms open staat als een van de juffen er even niet is. Dat veroorzaakt altijd wat reuring. Alsof de klas dan meer durft uit te halen. Het liefst werk ik met de deur dicht binnen de intimiteit van de eigen groep.

In 1958 wordt Marianne geboren. Eindelijk een zusje! En ruim een jaar later Els, weer een zusje. Wat fijn, dat zij zo vlak achter elkaar geboren worden. Zo hebben de zusjes later wat aan elkaar als leeftijdgenootje en speelkameraadje. Net als Antoon en Piet, die dikke maatjes zijn, en Theo en Gerard die vlak na elkaar komen en ook altijd samen optrekken.

Ik ga graag naar school, heb plezier in het leren van nieuwe dingen. Vooral rekenen heeft mijn voorkeur. Sommen maken vind ik een fijne bezigheid, zonder te beseffen hoe belangrijk dat voor later is. Staartdelingen die op nul uit moeten

komen, ze kunnen me niet lang genoeg zijn. Ook sommen met een verhaal mag ik graag ontcijferen. Goed lezen wat er staat, goed luisteren wat er gezegd wordt. Zo hobbelt ik met plezier van de ene klas naar de andere. Tot ik in de vijfde klas zit bij juffrouw Ten Dam, dan gaat het mis. De juffrouw heeft tegen mijn moeder gezegd, dat ik niet goed oplet, dat ik recalcitrant ben en niet goed mijn best doe. Mijn rapport zou navenant zijn, zegt ze, terwijl ik eigenlijk best goed kan leren. Maar het schooljaar loopt op het eind en ik kan de cijfers niet meer ophalen. Wat is hier eigenlijk aan de hand?

Kort na de geboorte van Elsje, in 1960, blijft mijn vader 's morgens zo maar wat langer op bed liggen. 'Moet jij er niet uit?' vraagt moeder als zij Elsje haar eerste voeding heeft gegeven. 'Ach,' zegt mijn vader, 'ze weten beneden heus wel hoe het moet. Geef mij dat kleintje maar even hier,' en moeder schuift de baby bij hem onder de dekens. 'Gekkerd,' zegt ze. Zelf trekt ze haar peignoir aan en maakt zoals gewoonlijk voor ieder kind een ontbijtbordje met boterhammen klaar. Ze kookt pap voor de kleintjes en voert Marianne, die al met een schone luier om in de kinderstoel zit.

'Voelt uw man zich niet lekker, mevrouw Klaver?' vraagt Jeanne, terwijl ze mijn moeder helpt bij het ochtendritueel van aankleden en eten. Als moeder na het ontbijt bij hem gaat kijken slaapt hij weer met Elsje dicht tegen zich aan geschoven. Piet doet er steeds langer over om tevoorschijn te komen. Mijn moeder weet aanvankelijk niet goed wat ze ervan moet vinden.

Door de forse uitbreiding van het aantal bestelauto's moet de stalling hal verder uitgebreid worden. Deze nieuwe hal zal achter de laatst gebouwde moeten verrijzen. Na verloop van tijd verschijnt Jan Schuit weer ten tonele, die wij inmiddels gemoedelijk Ome Jan noemen. Uit zijn aanwezigheid blijkt dat de bouwplannen zijn goedgekeurd. Er wordt een bouwput uitgezet, geheid, beton gestort en vrachtwagens vol stenen gelost. Iedere dag groeien de muren wat verder, totdat het dak erop kan. De konijnenhokken verhuizen naar de volgende nieuwe achtermuur.

Piet zit op de rand van zijn bed. Hij houdt een sok omhoog. Met één hand. Hoe krijg je die aan je voet? Hij weet het niet meer.

Op 12 maart 1960, een dag na haar verjaardag, gaat mijn moeder op bezoek bij haar eigen moeder. Mijn oma is oud en dementeeert een beetje. Ze is niet meer in staat om voor een verjaardagsvisite naar Alkmaar te komen. Piet brengt mijn moeder 's morgens naar Amsterdam, een gezellig tochtje voor hen beiden. Elsje, de baby van vijf weken, houdt ze op schoot. Zou oma Meijssen haar jongste kleinkind al gezien hebben?

Aan het eind van de dag verwacht mijn moeder Piet terug om haar weer op te halen. Maar 's middags gaat de telefoon. Iemand van de zaak belt haar en vertelt

wat er is gebeurd. Mijn vader heeft die middag samen met Jan Schuit het nieuwe dak van de in aanbouw zijnde stallinghal geïnspecteerd. De spanten beslaan de breedste overbrugging die het pand kent. Op het dak ligt een nieuw soort bouwplaten. Alles ziet er prima uit en de bouw is bijna klaar. Maar tijdens de inspectie op het dak wordt Piet duizelig. Hij gaat liggen en is al snel niet meer aanspreekbaar. Met behulp van een ladder wordt hij van het dak gehaald. De huisarts regelt direct een spoedopname in het ziekenhuis. Het ziet er niet best uit. Iemand haalt mijn moeder op uit Amsterdam. Terwijl zij in grote bezorgdheid om Piet naar Alkmaar terugkeert, beseft ze niet dat het tegelijk de laatste keer is geweest, dat zij bij haar eigen moeder op bezoek was.

Piet blijkt longkanker te hebben, een ziekte waar in die tijd niet over gesproken wordt. Hij vertrekt voor behandeling naar de Ursulakliniek in Wassenaar, waar hij bestraald wordt en zijn haren verliest. Wij schrijven allemaal briefjes naar onze papa en maken tekeningetjes. Soms mogen we mee op bezoek. Dat is geen pretje. Lang in de auto zitten, stil zijn in het ziekenhuis en in de naargeestige sfeer die daar heerst ben je als kind altijd te veel en te druk. Ik neem mijn nieuwe ballen mee en ga lekker buiten tegen een muur proberen ze zo lang mogelijk in de lucht te houden. Ook mijn nieuwe boek over Mariska, de circusprinses, is een prettig zoethoudertje.

Dan ineens is papa weer thuis. Als ik uit school kom zit hij in zijn stoel! Ik kan het niet geloven. Ik zou wel even op zijn schoot willen kruipen, maar dat gaat zo maar niet. Er komen steeds weer mensen boven om hem te begroeten. Met iedereen praat hij wat, hij raakt er vermoeid van. Ik loop maar wat rond tot mijn moeder zegt dat ik papa gedag moet gaan zeggen. Hoezo? Hij is net thuisgekomen. Mijn moeder zegt dat hij weer naar het ziekenhuis gaat. Maar waarom dan? 'Omdat hij ziek is,' zegt zij, 'hij heeft last van zijn longen.'

Ik begrijp er niets van. Hij heeft zijn kleren toch aan, hij kan toch gewoon bij ons blijven? De vorige keer toen hij ziek was bleef hij toch ook gewoon thuis? 'Toen had u een bed in de kamer gezet. Waarom kan dat nou dan niet?' vraag ik. 'Toen had hij een rib gebroken, die moest met veel rust genezen. Nu mankeert hij iets heel ergs aan zijn longen.' Mijn moeder is ongeduldig, ze heeft geen tijd om met mij te praten. Zijn longen? Wat zijn dat? 'Je longen zitten aan de voorkant van je schouders, in je borst,' legt onze lieve opgeruimde Jeanne uit, op wie zo'n beetje het hele huishouden draait. Hoezo heeft Piet daar last van? Ik heb nog nooit ergens last van gehad. Ja, weleens buikpijn. Zou het zo iets zijn maar dan aan je longen? Mijn moeder laat daar haar baby's drinken en mijn vader zou daar last van hebben? Ik geloof niet dat ik het snap.

Mijn vader reageert maar lauwtjes als ik hem met betraande wangen een afscheidskus geef. 'Dag, pap.' Alleen zijn hand ligt even op mijn hoofd. Hij zegt niets terug. Ja, hij is geloof ik toch niet helemaal de oude. Voetje voor voetje schuifelt hij door de gang. Dan gaat hij voorzichtig naar beneden. Iemand brengt hem naar het

Elisabethziekenhuis in Alkmaar. Zelf kan hij niet meer rijden. Ik vind dat heel vreemd.

Mijn moeder vertelt ons niet dat papa naar Alkmaar is gekomen omdat de dokters in Wassenaar niets meer voor hem kunnen doen. 47 jaar is mijn vader, mijn moeder is dan 39. Zijn bezoek aan ons huis was de laatste keer dat hij thuis was. Een afscheid was het, iedereen begreep dat. Behalve ik.

Iedere morgen laat mijn moeder zich met Elsje in de kinderwagen naar het ziekenhuis brengen. Liefdevol legt zij Piets jongste baby na het voeden even bij hem in zijn armen. Hij geniet van zijn mooie kindje.

Om de beurt gaan wij na schooltijd op de fiets bij mijn vader in het ziekenhuis op bezoek. De eerste keer is dat heel spannend. Kan ik het ziekenhuis wel vinden? En waar is de kamer waar hij ligt. Eigenlijk mogen er geen kinderen in het ziekenhuis op bezoek komen. Waarom wij dan wel?

De tweede keer dat ik kom heeft mama ook de kleine Marian meegenomen, die over de grond kruipt. Papa ligt nu in een kamer alleen. De balkondeuren staan open, het is mooi weer buiten, maar Marian moet binnen blijven. Alleen als ik haar in de gaten houd, dan mag ze mee het balkon op. Tussen mijn handen kan ze al een beetje stappen en zo zijn we samen buiten, terwijl mijn moeder naast het bed van papa blijft zitten. Ze zeggen niet veel. Het is niet gezellig. Mijn vader ziet er vreemd uit. Mager, witjes, en zijn ogen staan zo hol. Maar dat is het niet wat hem anders maakt. Later besef ik dat zijn krachteloosheid hem zo heeft veranderd. Zijn grenzeloze vitaliteit is verdwenen.

Achter ons huis met de grote hallen en het enorme terrein heeft mijn vader samen met Ome Juul vorig jaar een speeltuin gebouwd voor ons. Twee schommels, ringen en een in hoogte verstelbare rekstok staan in het grasveld opgesteld. Een draaischijf waar je heel hard op kunt hollen is het spannendste apparaat. Iedereen probeert zo lang mogelijk op de schijf te blijven rennen. In de hoek is een grote zandbak ingericht, echt een enorme houten bak. Er is plek voor iedereen om in te spelen. Er naast staat een dubbele bank geplaatst en ten slotte is er nog een wip, met ijzeren tractorzittingen. Alle apparaten zijn van oude lantaarnpalen gemaakt. Op maat gebracht, aan elkaar gelast en in vrolijke kleuren geschilderd. Rondom is een tuin aangelegd met dahlia's en hortensia's. Op een ander klein gedeelte is een boomgaard ingericht. De bomen zijn nog heel jong en brengen nauwelijks vruchten voort. Tussen de boomgaard en de speeltuin loopt een pad met aan het eind een trappetje naar beneden, naar de volkstuinten. Het pad is aan weerskanten beplant met gladiolen en afrikaantjes. Op de kopse uiteinden staan bloeiende oranje lelies. De speeltuin is precies klaar, als mijn ouders 12½ getrouwd zijn en dat met een groot familiefeest vieren. Op die dag heeft een oom zijn filmtoestel meegenomen en maakt opnamen van onze speeltuin, terwijl ik hard hollend op de draaischijf

mijn best doe. Later, als ik de film terugkijk, zie ik ook bewegende beelden van mijn vader, die vrolijk lachend een glas bier drinkt.

Ik loop in de speeltuin, slenter langs de toestellen en de oliedrums waarin de violen al in bloei staan. Een beetje jammer dat de hut van de jongens voor deze mooie tuin moest verdwijnen.

Mijn moeder is nu elke dag bij mijn vader in het ziekenhuis. Ze heeft ons verteld dat papa niet meer beter wordt. Ik zou toch nog met hem over de oorlog praten? Hij kan nu toch nog niet doodgaan, wie moet mij dan alles vertellen? De violen krijgen een trap. Maar de grote zware bakken kunnen wel tegen een stootje.

Op een middag in april is mijn oma overleden. De volgende dag gaan wij naar Amsterdam. Hoe zijn wij daar gekomen zonder mijn vader? Oma ligt op een sofa in haar huiskamer. Het is net of ze slaapt. Twee dagen later mag ik voor het eerst in mijn leven mee naar een begrafenis. Weer zonder papa. Mijn moeder lijkt niet heel erg verdrietig, maar iedereen is zeer bezorgd om haar.

Het is 2 mei 1960. Ik ben vandaag elf jaar geworden. 's Middags uit school fiets ik naar het ziekenhuis. Ik krijg het boek van Kruijmel, dat de juffrouw op school voorleest. Ik ben er heel blij mee, wilde het graag hebben. Maar omdat ik al wist wat ik zou krijgen was het geen verrassing meer. Mijn vader ligt enigszins voorover in zijn kussens. Ik pak zijn hand en bedank hem voor het boek. Wij kijken naar elkaar zonder iets te zeggen. Mijn vader kan niet meer praten. Mijn moeder spreekt voor hem en feliciteert mij met mijn 11e verjaardag. Papa tilt zijn hand een beetje boven de dekens: ik moet vast een grote meid worden, beduidt hij mij. Voorzichtig kus ik mijn broze vader op het hoge bed. Dan wijst zijn hand naar het nachtkastje. Moeder kijkt, en doet het laatje open. Hij schudt met zijn hoofd en gebaart nogmaals. Ze ziet zijn portemonnee liggen, ja dat bedoelt hij. Ze maakt hem open en houdt hem het kleingeld voor. Hij maakt een afwerend gebaar als ze er een kwartje uitneemt. Zijn bibberende hand wijst naar de gulden, die tussen het kleingeld ligt. Even later krijg ik het laatste geldstuk, dat mijn vader in zijn leven uitgeeft. Ik kijk mijn moeder aan. Een hele gulden! Wat zal ik daarmee doen?

Dan kijk ik hem aan. Ik zie de in-witte doorschijnende huid, de dunne lippen en de flosjes haar, die nog op zijn hoofd zitten. Zijn holle ogen kijken uitgeblust langs me heen. Een flauwe glimlach verschijnt rond zijn mondhoeken. Het is goed zo, lijkt hij mij te zeggen. Het komt nooit meer goed, besef ik tegelijkertijd. Dan gaan de ogen dicht. 'Papa is moe, ga maar weer naar huis lieverd.'

Mijn vader leeft nog tot 11 mei 1960. Heel vroeg in de morgen gaat de telefoon. Alleen mijn moeder hoort hem over gaan. Door een taxi laat zij zich naar het ziekenhuis brengen. Onderweg krijgt de taxi een lekke band die door de chauffeur razendsnel verwisseld wordt. Op het moment dat mijn moeder de ziekenhuiskamer binnenkomt, zucht mijn vader zachtjes. Het is zijn laatste adem tocht. De zuster die

bij hem waakt, staat op en laat hen samen alleen. Vandaag is ook de verjaardag van onze kleine Piet. Zou iemand daaraan gedacht hebben?

Iedere zondag na de kerkdienst gaat de weg naar huis via Sint Barbara. Hoe vaak staan wij aan zijn graf? De plantjes verzorgen en de aarde een beetje aanharken met het harkje van het indrukwekkende graf van een meneer, die aan de andere kant van het padje ligt begraven. Dat harkje hangt bijna onzichtbaar in een conifeer. Mijn moeder wil niet dat wij het gebruiken, maar op ons kinderen heeft dat harkje een grote aantrekkingskracht. Als die mevrouw van dat graf, een deftige dame was het, maar niet net toevallig ook op dat moment het graf van haar man zou komen bezoeken. Zo krijgt de wekelijkse gang naar het kerkhof ook een spannend tintje, mijn vader zou dat wel gewaardeerd hebben.

Soms doen we nog een rondje hertenkamp. Een gevoel van treurigheid probeer ik weg te duwen. Voor de jongsten is het toch leuk om daar even te wandelen, de herten broodjes te geven en bij de konijnen te kijken. Zij kunnen niet weten hoe mij de vrolijke vader dan ontbeert. Het zal nooit meer worden zoals vroeger.

De impact, die het overlijden van mijn vader op ons gezin heeft, is enorm. De hele familie is in rep en roer. Voortdurend komt er bezoek langs en wat moet er met het bedrijf gebeuren, waar zoveel mensen van afhankelijk zijn? Iedereen in Alkmaar kent mijn vader en heeft er dus iets over te melden. Het is onvoorstelbaar wat er in die tijd min of meer ongemerkt met ons gezin gebeurt. Mijn moeder, die met negen kinderen tussen 12 jaar en 3 maanden achter blijft, probeert uit alle macht de problemen het hoofd te bieden. Er is niet zo veel tijd om met ons kinderen uitvoerig over het gemis van onze vader te spreken. Bovendien zien we haar nooit huilen. Dus hoe kunnen wij dan verdriet hebben? Ik troost mij met de onzinnige gedachte, dat ik mijn vader toch al haast nooit zag, dus ik zal hem dan ook wel niet echt missen. Het slaat natuurlijk helemaal nergens op, maar het is mijn verongelijkte reactie. Op de eerste schooldag na het overlijden van mijn vader staat mijn hele klas, zoals gewoonlijk, op de trap te wachten tot we door mogen lopen. Ineens zie ik alle gezichten van mijn klasgenoten op mij gericht, ik beseef dat ze mij aanstaren. Vreselijk. 'Kijk toch voor je!' roep ik uit, 'd'r is hier niks te zien!' Aan een van mijn broers vraag ik later of hij papa mist. Enorm, zo blijkt. Tja, dan hoort het er toch bij, om hem te missen. Verwarrend is dit allemaal voor me.

Meer dan mij lief is zit ik bij Nico op zijn kamertje. Hij wordt steeds onhandelbaarder, slaat met zijn hoofd tegen de muur en kwijlt uit zijn mond. Een beetje leuk spelen met hem lukt mij niet meer. Brutaal zeg ik tegen mijn moeder dat ik het niet meer doe. Laat iemand anders maar eens met hem optrekken. De jongens kunnen dat toch ook! Maar ze vindt dat alleen ik het goed kan. Ja, wat heb ik daar nou aan? Ik wil buiten spelen!

De juffrouw op school ontbiedt mijn moeder en spreekt met haar over mijn gedrag. Dan legt mijn moeder de situatie bij ons thuis uit. Ze vertelt over de dood van papa

en de ontwikkelingen rond Nico. Over de zorgen om het bedrijf en het verlies van haar moeder. Door het wederzijds begrip dat ontstaat en de manier waarop mijn moeder dat weer met mij bespreekt, komt er iets op gang, dat mij het gevoel geeft dat er eindelijk iets goeds gebeurt. De juffrouw op school wil ook met mij praten. Ik mag vertellen over de dag dat mijn vader werd begraven. Hoe wij samen met mijn moeder in een zwarte auto naar de Josephkerk rijden, langzaam achter de auto, waarin de kist met mijn vader staat. De oude pater Vreje, waarbij mijn vader altijd biechtte, leidt de rouwmis, een onmetelijk lange dienst, die door een kerk vol mensen wordt bijgewoond. Terug in de rouwauto gaat de stoet richting het kerkhof. Ik keek achterom, wil de auto's tellen die achter ons rijden. In de bocht langs de singel kan ik heel ver terug kijken, maar het eind van de stoet is niet in zicht. 'Ga netjes zitten,' zegt mijn moeder, 'we zijn er zo.' Ik schrik ervan dat ze iets zegt. Het is verder doodstil in de auto, die door een vreemde man wordt bestuurd. Op de begraafplaats, waar ik nog nooit eerder ben geweest, is een diepe kuil gegraven, met langs de randen houten planken, waar we achter blijven staan. Ik dacht dat je daar op mocht staan, maar de planken zijn bedoeld om het zand langs de rand tegen te houden. Terwijl pater Vreje nog enkele rituelen verricht zie ik treurige gezichten om mij heen, van ooms en tantes. Sommige huilen echt. Ik kijk even naar mijn moeder op. Zij kijkt streng, maar ze huilt niet. Ik probeer ook niet te huilen. Ik kijk gewoon naar beneden, dan zie ik al dat verdriet niet. Sterke mannen laten de kist langzaam op touwen naar beneden in het gat zakken. Wij moeten even opzij, zodat ze het zware werk kunnen verrichten. We mogen om de beurt een schepje aarde op de kist gooien. Dat is wel leuk, maar het klinkt heel akelig. Gelukkig hoort mijn vader daar niets van. Dan is het afgelopen, verder weet ik er niets meer van.

De juffrouw heeft mij heel lang uit laten spreken, zonder iets te vragen. Voor het eerst kan ik zelf vertellen wat ik vind van die moeilijke dag en hoe lastig het vaak is dat mijn moeder beneden op kantoor zit voor besprekingen. Ook begrijpt ze hoe moeilijk het soms is om bij de les te blijven, met al het gemis en verdriet dat er bij ons thuis is. Maar ze legt ook uit dat we op school verder moeten, dat ik toch een beetje beter mijn best moet doen. Gelukkig ga ik dat jaar toch gewoon over naar het laatste schooljaar. Ik kom dan in de klas bij het hoofd van de school, zuster Suzanne, een strenge non met veel gezag en tegelijk met een enorm inlevingsvermogen. Ik voel me daar heel goed bij en doe mijn best om mooie cijfers te halen. En langzaam begin ik mij weer een beetje gewoon en onopvallend te voelen, een van de velen. Ondertussen heeft mijn moeder voor Nico een plaatsje weten te vinden in een instelling in Baarn, waar hij naar toe verhuist. Een gevoel van opluchting, dat ik eigenlijk niet mag hebben, overvalt me. Eén zondag per maand is er bezoekdag bij Nico. Met veel moeite krijgt mijn moeder het voor elkaar om op maandag te mogen komen. Op zondag kan ze het grote gezin immers niet alleen laten, en op maandag heeft ze hulp en zijn alle grote kinderen naar school. Af en toe mag ik mee. Dan krijg ik vrij van school en rijd met mijn moeder, die

inmiddels haar rijbewijs heeft gehaald, mee naar Nieuwenoord. Gezellig samen, we genieten beiden van een dagje uit. In de intimiteit van de auto hebben we fijne gesprekken.

Op school moet ik mij dat jaar voorbereiden op toelatingsexamens voor het vervolgonderwijs. HBS of MMS, Mulo of huishoudschool, daaruit bestaat de keuze. Citotoetsen bestaan dan nog niet; op grond van mijn resultaten schat men mij in voor de MMS, maar ik zak voor de toelating en kom op de Julia-ULO terecht. Mij maakt het niet uit, maar mijn omgeving vindt het een tegenvaller. Jij had toch makkelijk naar de MMS gekund, hoor ik dan. Maar mijn moeder is allang blij dat het weer goed gaat met me.

Na de vakantie in september 1961 fiets ik met een nieuwe echte schooltas en vol verwachting naar de school in de stad. De katholieke meisjes-ULO aan de Emmalaan in Alkmaar is een gebouw van imposante statuur. Er zijn wel vier eerste klassen. Ik kom in 1c terecht, en ik herinner me dat er geen enkel meisje in mijn klas zat, dat ik ken. Allemaal nieuwe gezichten, die verspreid over de hele stad en de dorpen uit de omgeving wonen. Met een wat verloren gevoel begin ik aan mijn nieuwe schoolcarrière. In mijn kamertje thuis heb ik een bureautje gekregen, van Tomado; het is eigenlijk meer een klein stalen werkblad, met twee gekleurde plankjes erboven, die door Ome Juul aan de muur bevestigd zijn. Daarop kan ik mijn schoolboeken zetten. Ook alle leesboeken die ik heb, zet ik tussen de schoolboeken. De plankjes zijn gauw gevuld en ik vind volle boekenplanken een mooi gezicht. Allemaal van mij, denk ik trots. Huiswerk maken is een totaal nieuw fenomeen in ons gezin. Mijn oudste broer, die inmiddels op kostschool zit, in Medemblik, zie ik nooit huiswerk maken. De jongere broertjes zitten op de lagere school en krijgen nog geen huiswerk. Iedereen speelt bij ons na schooltijd buiten en dat is, wat ik ook eigenlijk het liefst doe. Mijn moeder vraagt soms of ik mijn huiswerk af heb. Of ze wil mijn Franse woordjes overhoren. Maar vaak komt dat niet voor. Houdt ze in de gaten hoe lang ik op dat kamertje zit? Maar dan nog kan ze niet weten wat ik uitspook. Vaak zit ik maar wat weg te dromen om op het laatste moment toch wat aan die schoolopgaven te doen. In die tijd woont er een nicht bij ons in huis, die op de kweekschool in Bergen zit. Zij slaapt bij mij op de kamer en heeft een iets hoger bed, dat naast het mijne staat. Daarop kun je spelen dat je in een kerkbank geknield zit. Of dat je de priester bent die voor het altaar staat. In de hoek van het kamertje heb ik een soort altaartje gemaakt, van een keurig grijs geverfd houten kistje met een kleedje, waarop een Mariabeeldje staat en een wijwaterbakje. Het leukste attribuut is een mooi porseleinen olielampje, dat ik van mijn tantes uit Amsterdam heb gekregen. Het mag alleen niet echt branden. Soms doe ik daar op mijn knieën mijn avondgebed. Of ik zing kerstliedjes in bed, als ik niet in slaap kan komen. De coupletten van de 'Herdertjes lagen bij nachte' kan ik allemaal achter elkaar zingen. En ook 'Stille nacht, Heilige nacht', een nog net iets verhevener kerstlied, kan ik met gemak uit mijn hoofd zingen. Mijn nicht beschikt over een echt houten bureautje. Als zij nog niet van haar school thuis is,

maak ik daar graag mijn huiswerk aan. Haar bureautje is niet zo koud aan je armen als mijn stalen Tomadoblad. Het eerste jaar op de ULO ga ik met een mooi rapport over, maar het tweede jaar gaat het weer mis met mij. Ik ontdek dat je zonder huiswerk te maken best wel goede cijfers kunt halen, hoewel het op den duur toch steeds minder wordt. Bovendien ontdek ik nog iets geheel anders. Beneden in het autobedrijf werken leuke jongens, die een opleiding volgen tot automonteur. Graag talm ik wat in de garage om een glimp van ze op te vangen en soms roepen ze zelfs iets tegen me. Meestal een beetje lacherig en plagerig, maar ik vind het altijd leuk, dus verzin ik steeds iets om even naar beneden door de garage te kunnen lopen. Altijd staat daar de radio keihard aan met arbeidsvitaminen, een populair programma uit die tijd. Behulpzaam haal ik de koffiebekers uit de kantine van de mannen naar boven, of ik ruim ongevraagd onze klompen en laarzen op die vaak in de garage op een hoop liggen, bij het bureautje waar de monteurs hun urenbriefjes invullen. Ik ga ook nooit meer buitenom naar achteren, maar altijd dwars door de werkplaats. Als peuter speelde ik vroeger onbevungen tussen de mannen. Op een driewielertje reed ik tussen de vrachtauto's in de garage door, terwijl mijn vader dan riep, dat ik zijn enigste ongetrouwde dochter was! Ik had geen idee wat hij bedoelde. Maar nu wordt dat anders. Ik wil graag de namen van de monteurs weten en als ik daarnaar vraag zeggen ze: 'Waarom wil je dat weten?' Wat onbeholpen sta ik dan te dralen, ik weet zelf ook niet precies waarom, maar ik wil het toch weten. In het administratiekantoorje vraag ik of ik mag helpen. Bonnetjes uitzoeken of de prullenmanden legen. Als ik maar gezellig beneden tussen die mannen kan verblijven.

Mijn nicht kan 's avonds geen huiswerk maken op ons slaapkamertje, omdat ik al vroeg naar bed moet. Meestal gaat zij dan beneden op kantoor aan een van de bureaus aan de slag. Daar heb je alle ruimte voor je boeken en spullen.

Op de Uloschool zitten alleen meisjes. Sommige zijn ouder dan ik en zien er al als dames uit. Eén meisje uit een andere klas heeft opgestoken haren en in de pauze stift ze vaak haar lippen. Ze doet mij aan Brigitte Bardot denken, maar dan met een donker kapsel. Niet iedereen mag zomaar naast haar zitten tijdens de lunchpauze op het schoolplein, want de verhalen die ze vertelt, over jongens, zijn niet voor de ukken uit de eerste klas bedoeld. Ik zou nu niet meer weten hoe ze heette, maar ik zie haar zo voor mij, met haar uitdagende kleren en net-nylonkousen in hoge hakken. Later vernam ik dat ze zwanger was. Zwanger? Hoe kan dat nou? Oh, wat was ik nog een groentje. Stiekem vind ik de mannen uit onze garage veel aardiger dan de jongens uit haar verhalen, maar daarover zeg ik niets. Mijn dromen hou ik voor mezelf, bang om uitgelachten te worden. Toch zijn er ook spannende ervaringen daarbeneden. Op een dag besluit ik ook mijn huiswerk op het kantoor te maken. Daar is het rustig en word ik niet afgeleid door de geluiden van het drukke gezin boven. Mijn moeder vindt het een goed idee. Het kantoor straalt ook iets van serieuze uit. Daar wordt altijd hard gewerkt en mag je niet zomaar naar binnen lopen. 's Avonds komt de boekhouder geregeld terug naar kantoor om over

te werken, ook dat spoort mij aan om onder zijn toezien oog mijn best te doen. Op een avond komt hij over mijn schouder kijken, waar ik mee bezig ben. Net als ik dat trots uit wil leggen, voel ik zijn hand over mijn schouder glijden. Ik draai me om, kijk verbaasd op, en voel meteen dat hij meer belangstelling heeft voor mij, dan voor mijn huiswerk. Wat is dit nu? Maar dan is het al voorbij. In verwarring ga ik verder met mijn huiswerk, maar er komt niets meer van terecht. Een paar dagen later gebeurt hetzelfde en ik laat het eerst even begaan, nieuwsgierig naar wat hieruit voort gaat komen. Ik denk aan het meisje uit mijn klas, met haar verhalen over jongens. De hand op mijn schouder zakt naar beneden onder mijn kleding, waar ik weet dat zich bij mij al wat vrouwelijk rondingen beginnen af te tekenen. En ineens weet ik ook: dit is niet OK. Impulsief geef ik met mijn elleboog een harde duw achteruit. En weg is de man. Oh God, als hij maar niet tegen mijn moeder zegt dat ik hem gestompt heb. En wat moet ik aanvangen met de achting, die ons gezin voor hem heeft, na het overlijden van mijn vader. Ik weet er geen raad mee en durf het niet met mijn moeder te bespreken. Ik probeer het te vergeten, en hem zoveel mogelijk te ontlopen. Maar iedere ochtend tijdens het ontbijt komt hij de sleutels van de kluis ophalen. Die liggen altijd achter de klok op de schoorsteenmantel. Wij kinderen wensen hem dan vriendelijk goedemorgen. O, wat lastig om te doen alsof er niets gebeurd is. Nooit meer heb ik op het kantoor mijn huiswerk durven maken.

Al deze opwindende gebeurtenissen zorgen ervoor dat ik steeds minder aandacht heb voor school en huiswerk. De cijfers gaan hard achteruit en tegen de zomer blijk ik voorwaardelijk over te gaan naar de derde klas. Dat is even een tegenvaller. En ik weet best waar het aan ligt. Volgend jaar ga ik heel erg mijn best doen om niet alsnog een klas terug gezet te worden. Dat is mijn vaste voornemen. Maar het pakt heel anders uit. Op een zondag na de kerkdienst gaan wij met z'n allen bij tante To in het Hoefplan koffiedrinken. Tante To is een zus van mijn moeder, die net als zij haar man heeft verloren en met een bedrijf en een groot gezin achter is gebleven. Een van haar dochters, die even oud is als ik, zit in Bergen op kostschool bij de Ursulinen. Ze haalt mooie rapportcijfers en heeft het daar goed naar haar zin. Vaak vertelt ze leuk over lotgevallen met de nonnen en haar klasgenoten. Mijn moeder heeft natuurlijk al lang in de gaten, dat dat voor mij ook een goede oplossing zou zijn. Ze stelt het voor als een verrassing en zo zit ik het schooljaar daarop ook in Bergen op school. Later vertelde ze me eens dat ze zowel bij het hoofd van de school als bij het hoofd van het pensionaat de huiselijke omstandigheden wat heeft aangedikt, om geen afwijzing te krijgen. Iets wat volgens mij nou niet bepaald noodzakelijk was. Voortaan brengen tante To of mijn moeder ons zondagsavonds met de auto naar het internaat en zaterdag na het laatste schooluur komen we met de bus weer naar huis. Het internaat hoort bij het Ursulinen klooster en ligt tegenover de school, waarop ook meisjes uit het dorp zitten. Zij zijn de externen, die na school naar huis gaan en wij de internen. De zolder boven in het internaat is

met chambrettes ingericht als slaapzaal. Alle meisjes hebben zo'n eigen slaaphokje dat met een gordijntje wordt afgesloten van het gangpad. Een klerenkast, een krukje en een eigen wastafel, daarmee is het kamertje ingericht. Je mag er eigenlijk helemaal niets anders doen dan slapen. En als we in bed liggen wandelt er geregeld een non door de gangen om de orde te bewaren. Ze kan ineens je gordijn openschuiven en naar binnen kijken of je wel netjes in bed ligt en niet stiekem ligt te lezen. Drie keer in de week moeten we eerder opstaan om in de kapel de mis bij te wonen, samen met de nonnen.

Goed beschouwd lijkt het wel of wij nonnen in opleiding zijn! We gaan zelfs in de examenklas een paar dagen op retraite om ons voor te bereiden op het leven na de schooltijd. Daar hoort ook de mogelijkheid bij om in te treden in het klooster. Dat is een totaal nieuw inzicht voor mij, ik heb nog nooit nagedacht over een leven als kloosterling. Ook de nabijheid van God ervaar ik niet meer, ondanks de kerkbezoeken, de godsdienstlessen en het bidden voor en na het eten. Van het altaartje thuis heb ik een tafeltje gemaakt en de beeldjes zijn achter in de klerenkast beland. Het enige dat ik erg leuk vind aan de zondagse kerkgang is de beatmis, met vrolijke eigentijdse liedjes en moderne muziekinstrumenten.

Overigens gaat het met de schoolprestaties uitstekend. Met mijn eerste rapport op de nieuwe school, met kerstmis dus, hoor ik tot de drie beste van de klas. Hoewel er in mijn omgeving gezegd wordt, dat mijn mooie rapport mede tot stand is gekomen door het verschil tussen de stadsschool in Alkmaar en deze dorpschool in Bergen, denk ik zelf, dat mijn goede cijfers vooral aan structuur en toezicht te danken zijn. Iedere kostschooldag heeft dezelfde indeling van schooltijden, recreatie en studietijden. Om precies halfvier theedrinken, met een boterham, waarna je even het dorp in mag wandelen, met net genoeg tijd om in de snoepwinkel een pennywafel te kopen, voor 10 cent! Terug op het internaat begint om halfvijf de studie, in je eigen schoolklas, waar je geacht wordt je huiswerk te maken. Na het avondeten is er een tweede studie-uur, dat je ook mag gebruiken om te lezen, als je je huiswerk af hebt. En dat alles onder het toezicht van een non, die voor in de klas zit. Nou dan lukt het wel, zelfs bij mij!

Op 22 november 1963 wordt de hele wereld opgeschrikt door de moord op president Kennedy. Iemand vertelt mij het bericht terwijl ik boven in het internaat onder de douche sta. Verschrikt laat ik het nieuws tot mij doordringen. Dit kan toch niet waar zijn! En dan komen de tranen, een hartverscheurende huilbui overvalt mij. Ik kan niet meer ophouden. Met lange uithalen roep ik om mijn vader en brul de hele verder lege badruimte bij elkaar. Het gaat maar door. Ik moet mij hernemen, mij afdrogen en naar beneden gaan, maar iedere gedachte aan de dood doet mij opnieuw in huilen uitbarsten. Een enorm verdriet overvalt me en ik begrijp ineens dat alle emoties van de afgelopen jaren eruit komen. En dat doet me eindelijk bedaren. Het huilen houdt op en na nog een rustig moment onder het stromende water te staan, ga ik mij dan toch aankleden en weer naar beneden.

Rustig kijk ik mee naar de dramatische televisiebeelden in de huiskamer. Niemand vertel ik over mijn huilbui. De dood van Kennedy kan ik nooit meer los zien van de dood van mijn eigen vader. Het is net of ik met het huilen een ronde verder gekomen ben. Wat een bijzondere en blijkbaar noodzakelijke ervaring is dit.

In deze aseksuele omgeving bij de nonnen is geen opwinding over jongens of mannen, die toenadering zoeken. Er wordt ook geen enkele vorm van voorlichting aangeboden. Mijn moeder heeft me verteld over ongesteld worden en bij mijn gang naar het pensionaat kreeg ik een gordeltje mee, met een pak maandverband. Op mijn kamertje heb ik een en ander uitgeprobeerd, waarbij ook het gordeltje voor de nylonkousen een plekje moet krijgen. Nog een heel gedoe allemaal onder de onderbroek! De ideeën over vriendschappen en huwelijk worden ons bijgebracht via de boeken van Leny Saris uit de huiskamer van het internaat. Ik verslind ze, neem ze mee naar de studie of zelfs naar bed om stiekem onder de dekens toch nog even verder te kunnen lezen. Onder een wijde slobbertrui en in de band van mijn rok smokkel ik ze mee naar boven. In die boeken is altijd een man in het spel, altijd gaat de liefde gepaard met grote problemen, maar altijd ook eindigt het met een voorgenomen huwelijk. Hoe dat huwelijk er dan vervolgens uitziet, komt niet aan de orde. Hoe sowieso een huwelijk er in werkelijkheid van nabij uitziet, maak ik ook niet mee. Maar ik ben er wel nieuwsgierig naar. Mijn moeder praat altijd heel liefdevol over mijn vader, zodat ik toch een bepaalde voorstelling krijg van een mooi huwelijk. Hoe vind je nou iemand, met wie je wel zou willen trouwen? En die dat dan ook nog met jou wil. Het lijkt me nog een hele kwestie, maar tegelijk ook iets van later zorg. Eerst het eindexamen maar eens halen. Ik sta er goed voor, iedereen is tevreden. En ondertussen wordt ons land overspoeld met gastarbeiders uit Spanje en Italië. Voor langere tijd spelen zij een rol in onze industrie, waardoor ze met hele groepen in Hollandse kosthuizen verblijven. Daar vervelen ze zich en gaan de straat op, waar wij, jonge meisjes, hun aanspreekpunt worden. Sommigen maken echte vriendschappen, met anderen wordt alleen geflirt. Deze mediterrane mannen en jongens zijn veelal attenter en galanter dan de Nederlandse jongens van onze leeftijd. Maar onze moeders zijn bang.

Ondertussen begint ook het denken over hoe nu verder? Wat voor opleiding wil je nog doen, of wat voor werk? Hoe moet je nu weten, wat je verder wilt? Mijn nichtje op kostschool gaat in het bedrijf van haar moeder werken. Zij hebben thuis een banketbakkerij, een automatiek, een ijsbuffet en tenslotte nog een quickbuffet. Een snackbar zou je dat nu noemen. Daar is altijd veel werk te verzetten, vaak op tijden dat een ander vrij heeft. In de vakanties en weekenden werkt ze al vaak mee in de zaak. Het lijkt me wel prettig om al zo precies te weten wat je wilt. Zou het wat voor mij zijn om thuis in het autobedrijf mee te werken? Gezellig tussen de jongens. Met sommige heb ik inmiddels gezoend en ook prachtige fantasieën bedacht, die ik als verhaal heb opgeschreven. Later mag ik mee op personeelsuitjes, omdat ik de kantoren schoonhoud en dus lid ben van de

personeelsvereniging. We gaan naar een operette in het Gulden Vlies en nog later zelfs met een bus naar Clerveaux in Luxemburg, waar we een bandenfabriek bezoeken. Mijn moeder is eregast en tante To is haar partner. Af en toe praten ze me bij over hoe je je hoort te gedragen. Vooral met jongens. Moeder heeft nog steeds geen vertrouwen in mij. En misschien ook wel terecht. De jongens op hun beurt kunnen zich ook niet vrijelijk gedragen onder haar wakend oog. Tja, dit is eigenlijk helemaal geen ideale situatie om een jongen beter te leren kennen. Iedereen bemoeit zich er voortdurend mee en heeft commentaar op mijn keuzes en mijn gedrag.

Ondertussen nadert het einde van het laatste schooljaar op het internaat. Ik heb aanhoudende hoestbuien, waartegen niets helpt. 's Nachts houd ik iedereen in de chambrettes wakker en ten einde raad mag ik laatste schooldagen op de fiets naar huis om thuis te slapen. Heerlijke tochtjes in het zwoele zomerweer. Op mijn oude meisjeskamertje moet dan weer gestudeerd worden. In de omgeving waar mij dat twee jaar eerder niet lukte. De examens, gemaakt in de aula van het klooster zijn twee weken later achter de rug. Er valt niets meer aan te veranderen. Deze episode in mijn leven sluit ik af. Er wordt nog een mooie groepsfoto gemaakt van de examenklas en met het inpakken van een koffertje ligt ook de internaattijd achter mij. Een paar weken later is de diploma-uitreiking. Ik kan mij er niets meer van herinneren, alleen dat ik dolblij ben weer gewoon thuis te mogen zijn, met de rest van de familie. En dat er iets nieuws gaat beginnen.

In september ga ik naar de vormingsklas, een voorbereidend jaar voor een vervolgopleiding om een N-akte te halen. De N staat voor nijverheid, een derdegraads akte waarmee je les kunt geven op een huishoudschool. Bij Lia, een van mijn nichten, ontdek ik hoe leuk deze opleiding is. Veel handvaardigheid en lessen in opvoeding en kinderverzorging. Bovendien woont Lia in haar studietijd een poosje bij twee ongetrouwde zussen van onze moeders in Amsterdam. Na haar opleiding vindt ze een baan in een huis voor moeilijk opvoedbare kinderen. Ook dat behoort dus tot de mogelijkheden. Door mijn ervaring met mijn broertje Nico spreekt mij dit allemaal wel erg aan. Maar nu eerst de vormingsklas, die wordt in Alkmaar op de huishoudschool gegeven. Ik kom in een groep met leuke meiden, die eerder gewoon in Alkmaar op school zaten. We leren koken, naaien, wassen en huishouden, allemaal vakken die je goed kunt gebruiken, ook al zou je geen N-akte willen halen. Met drie meisjes raak ik dik bevriend, en aan het eind van het schooljaar gaan we met z'n vieren op solexen op vakantie. We mogen in het huis van een tante van mij in Haarlem logeren, terwijl die zelf met haar gezin naar elders op vakantie gaat. We bezoeken het strand van Bloemendaal, wandelen langs de rand van de zee met wildvreemde, maar o zo leuke jongens en hebben het geweldig naar onze zin. In het huis koken we ons eigen potje, met alle kennis van koken die we inmiddels hebben opgedaan. En 's avonds drinken we wijn en roken

sigaretjes in de tuin. Wij verbeteren de wereld, een wereld vol verwachting die voor ons opengaat.

Na dit leuke schooljaar blijkt dat ik achttien jaar oud moet zijn om aan de N-akte te mogen beginnen en ik ben net zeventien. Een jaartje thuis hangen dan? Maar nee, dat is er niet bij. Op voorstel van mijn moeder ga ik een jaar een secretaresseopleiding volgen aan Instituut Schoevers in Amsterdam. Het strookt zo helemaal niet met mijn plannen, maar het klinkt toch erg verstandig. Mijn moeder vindt, dat het nog helemaal niet zeker is dat ik de vierjarige N-opleiding ga halen. 'Met Schoevers heb je in ieder geval een diploma op zak en kun je beneden op kantoor werken!' vindt ze. Ik denk niet dat ik dat graag wil. Maar zelfstandig je eigen geld kunnen verdienen, blijkt ineens heel modern te zijn en dat wil ze me niet onthouden. Dus trein ik na de vormingsklas iedere dag naar de hoofdstad om in de Van Baerlestraat met keurige meisjes aan mijn secretariële carrière te beginnen. Engels, Duits, Frans, typen en stenografie zijn zo ongeveer de hoofdvakken. En Nederlands, niet te vergeten. Heel grondig worden ons de regels van onze eigen taal bijgebracht. Een foutloze brief moet je kunnen schrijven uit naam van de directeur, waaronder je in de toekomst gaat werken. Maar niet in mijn toekomst, denk ik dan steeds. Toch heeft de opleiding me geen windeieren gelegd. Mijn hele leven heb ik voordeel gehad van de degelijkheid, waarmee de lessen werden gegeven. Vooral aan de Duitse taal heb ik later veel gehad. En nu nog steeds, zoals bij het schrijven van dit boek, heb ik veel voordeel van de lessen in de Nederlandse taal, die we daar kregen. Halverwege het schooljaar mag ik bij mijn twee tantes in Amsterdam komen wonen. Door de lange schooldagen en het reizen heb ik niet genoeg tijd voor mijn huiswerk en weer speelt het rumoerige leven thuis een rol in deze beslissing. De tantes vinden het heel gezellig, weer een nichtje in huis te hebben, en ik zelf vind het leven in de grote stad helemaal top. Op de fiets sjees ik van de Linnaeusstraat de stad door naar de opleiding, steeds weer een andere route kiezend. De stad wordt me heerlijk vertrouwd en ik neem de tijd om van het instituut naar huis te komen. Overall is wel wat te zien of te beleven. Op een keer tref ik een alleraardigste jongen, die op een vrachtauto rijdt. Hij vraagt of ik een ritje mee wil maken naar Haarlem, waar een vrachtje naartoe moet. Gezellig gaan we op pad en we kletsen honderduit. Al gauw blijkt dat deze jongen geen goede keuze is. Hij leest niet, heeft geen opleiding gehad en maakt niets van zijn leven. Hij is alleen ontzettend aardig en we hebben een hoop lol. Na het tochtje nemen we weer afscheid. De volgende dag ligt er een geheimzinnig briefje in de brievenbus bij de tantes. Of ik daar iets van weet? Ik vermoed dat het van de chauffeur is, maar ik laat verder niets merken.

Geregeld ligt de stad op de schop en moet ik omweggetjes kiezen, die me weer in andere stadsdelen doen belanden. Vooral de binnenstad met zijn grachten en steegjes heeft mijn voorkeur. Ik ben van mijn zwerftochten altijd eerder thuis dan mijn tantes, die tot na zes uur in hun broodwinkel bezig zijn. Vaak heb ik dan al wat

aan het eten voorbereid, zodat we niet te laat aan tafel gaan. Tenslotte moet daarna mijn huiswerk nog gedaan worden. Ik geniet van hun appartement, waar ik mijn eigen kleine logeerkamertje heb en vaak uit kijk over de drukke straat met zijn tingelende trams en stoplichten. Met de balkondeuren wijdgeopend en lekker in het zonnetje. Aan de overkant in een zijstraat woont een andere tante van me, tante Ger, met haar jongens, waar ik vroeger al mee speelde, als ik bij mijn oma aan het Oosterpark logeerde. Nu loop ik soms even bij haar langs om me te laten verwennen met haar eigen gepelde garnalen, een totaal nieuwe lekkernij voor mij. In het weekend ga ik met de trein naar huis. Mijn moeder zadel ik met mijn wasgoed op en als zij in bad is geweest zet ik krulspelden in haar haar. In Alkmaar ontmoet ik mijn oude vriendinnen van de vormingsklas weer op feestjes of gewoon bij hen thuis. Soms heb ik een vriendje, met wie ik fietstochtjes maak of waar ik thuis een hapje mee mag eten. Een van de Alkmaarse vrienden is een echte liefhebber van klassieke muziek. Samen met hem hoor ik langspeelplaten van Rachmaninow en Prokofjev, die ik nu nog steeds herken, als ze op de radio gedraaid worden. Via hem kom ik ook geregeld bij een soort jeugdhonk, waar ik met andere jongelui in contact kom. De familie van mijn kostschoolnichte heeft de hele zomer een grote tent op het strand van Egmond staan, waar neven, nichten en vrienden bij elkaar komen, kampvuurtjes aanleggen en bij de in de Noordzee ondergaande zon de wereld verbeteren, totdat ieder zijn plekje in de tent opzoekt voor de nacht. Een paar keer ben ik daar ook van de partij geweest. Geregeld ontmoet ik jongens, waarmee ik best bevriend zou willen zijn, maar dan toch is het iedere keer net niet raak. Steeds ben ik blij dat ik weer naar Amsterdam kan om mij met de studie bezig te houden.

Bij ons thuis is het altijd gezellig, ondanks of dankzij de drukte van veel aanloop. Mijn moeder maakt voor het weekend vaak bitterballen, van een deel van het soepvlees. Ze bakt altijd een tullenband of een cake voor bij de koffie en ze braadt een flink stuk vlees voor bij de zondagse maaltijd. Ze kan lekker koken en soms komt er ook iets geheel nieuws op tafel. Macaroni bijvoorbeeld, dat kende niemand bij ons. Ze verzon ooit een soort voorgerecht van kip met perzik en een lekkere saus met sherry, ter gelegenheid van de lancering van de raket die in 1969 als eerste op de maan landde: haar beroemd geworden Apollococktail.

In de weekends thuis slaap ik op de kamer bij mijn moeder in het bed van mijn vader. We gaan vaak samen heel laat naar bed na de enorme kletspartijen, die we dan gehouden hebben. Er is altijd veel te vertellen over de kinderen, over Nico, de zaak, het personeel en het huishouden, en ik ben een dankbare luisteraar! Soms gaat het gesprek in bed op vertrouwelijke voet gewoon verder. Maar dan liggen we er in ieder geval vast in. Tussen een gaap en een geeuw wordt de laatste anekdote verteld, totdat het stil wordt.

Aan het eind van het schooljaar rond ik de secretaresseopleiding netjes af met een diploma. Nu ik dit blijkt te kunnen, mag ik ook aan de N-akte beginnen. Samen maken we de papieren voor de school aan de Jan Willem Brouwersstraat in

Amsterdam, vlak naast het Concertgebouw, in orde. Via mijn tantes kan ik aan een kamer komen in de Pasteurstraat in de Watergraafsmeer. Het is zeker een half uur fietsen van school, maar daar heb ik geen enkel bezwaar tegen. Ik ga een fantastische tijd tegemoet: een leuke opleiding volgen en op kamers wonen. Ik ben achttien jaar en het leven lacht me toe!

Op een terras, vlak bij mijn school, kom ik in gesprek met een jongen uit Medemblik, die waterbouwkunde studeert. We spreken wat af en later bezoek ik hem bij zijn hospita, die eigenlijk geen damesbezoek tolereert. Dat is geen succes, ik hou niet van dat stiekeme gedoe. Hij zegt geen geld te hebben om mij mee uit te nemen en de Watergraafsmeer vind hij te ver fietsen. Was leuk, maar einde verhaal.

Ter gelegenheid van een van de huwelijksfeesten in de familie schreef ik op verzoek van de feestcommissie het volgende verhaal.

Lieve tante Ines en oom Siem,

Een persoonlijke herinnering, aan u beiden, heb ik die wel? Natuurlijk heb ik die, ik heb wel drie keer als kind bij u gelogeerd. Een eeuwigheid geleden, maar nu ik erover begin na te denken komen de herinneringen boven, alsof het gisteren was.

De eerste keer logeerde ik met mijn nichtje, in dat bijzondere oude huis, met bos, park, een beek en een moestuin, een super avontuurlijke plek voor een kind! Ik dacht dat jullie daar altijd zouden blijven wonen. Wij hadden onze fietsen mee en oom Siem had een spannende speurtocht door het dorp voor ons uitgezet. Ik had zoiets nog nooit gedaan en was een beetje bang dat we de weg terug niet meer zouden vinden. Oom Siem zei dat dat niet nodig was. Als jullie de weg kwijtraken, vraag je maar aan mensen in het dorp naar het huis van de dokter. Iedereen weet waar dat is. Ik weet niet of ik dat geloofde, maar gewapend met plattegrond en aanwijzingen hadden we al gauw door hoe het werkte. Wij sjeesden door heel Vaassen en omgeving. Tegen trek en dorst waren we gewapend met koek en een flesje limonade. En de tocht eindigde weer in de straat waar de dokter woonde!

Op een vroege ochtend gingen we samen met oom Siem herten kijken, maar al wat we tegenkwamen was een wild zwijn. En die zijn gevaarlijk volgens mijn oom. Ik geloofde er niets van, hij maakte immers om alles grapjes. Maar nee, dit was serieus, jongens niet te dicht bijkomen. Terug in de auto had hij ineens een dikke haar van het zwijn in zijn hand. Was hij echt zo dichtbij geweest dat hij een haar uit het beest z'n vacht kon trekken?

En dan het verhaal over die rijke man, die doodging en met zijn gouden been werd begraven. Oom Siem vertelde het 's avonds na het eten, toen het al een beetje donker werd. Vreselijk spannend!

Wij sliepen op een zolderkamertje, waar volgens onze Ad een doodskop uit oom Siems studietijd bewaard werd. Wij probeerden de kastjes onder het schuine dak te openen, maar alles zat op slot. Misschien ook wel zo'n rustig idee. Op een avond

gingen we naar boven en zagen aan een waslijntje een soort dood vleermuisje hangen, met vers bloed eronder op de plankenvloer. Wat een enge dingen gebeuren hier in dit oude huis! We gingen gauw het kamertje in en deden de deur goed dicht. We dorsten niet nog een keer te kijken en we deden geen oog dicht. De volgende ochtend gingen we heel behoedzaam de grote zolder op, richting de trap. Er was niets meer te zien... geen dood diertje en geen bloed, onbegrijpelijk.

En dan die miezerige bramen die wij langs de spoorbaan moesten zoeken. In het toetje na het eten bleken het van die grote sappige exemplaren geworden te zijn, die je alleen bij de groenteman krijgt. Tante Ines was al van hetzelfde laken een pak, lekker de nichtjes voor de gek houden, wat een pret.

De tweede logeerpartij was met een andere nicht van me, van vaders kant. De artsenfamilie was verhuisd naar een nieuwgebouwde, lichte bungalow, met praktijk en apotheek aan huis, zo prettig voor een jong gezin met kleine kinderen. Dat kan ik mij nu zo goed voorstellen. De romantiek van deze logeerpartij zat hem niet zo zeer in het huis dan wel in de leeftijd die wij hadden. Ongeveer veertien jaar waren we. Met onze fietsen toerden we de hele omgeving af, niet meer bang om te verdwalen. Ergens in de buurt had de vader van tante Ines een vakantiehuis gehuurd. Hij verbleef daar met zijn jongste zoon Joep en diens vriend. We zochten ze op. We dronken daar thee. En we fietsten met die jongens door het bos. Wij vonden dat...? Ja wat vonden wij daar nou van? Spannend denk ik, terwijl er geen wild zwijn aan te pas kwam. Wij maakten foto's van die jongens, terwijl ze op een berg boomstammen zaten. Hadden wij eindelijk ook foto's van jongens. En die jongens? Die vonden er waarschijnlijk niets aan om met ons blagen te moeten fietsen.

De derde logeerpartij was van geheel andere aard. Het was Kerstvakantie, Tante Ines was ziek, ik was eerste jaars NXX studente, had vrij en ging helpen in het drukke doktersgezin. Oom Siem haalde me van de trein in Apeldoorn. Van romantiek was geen sprake meer. 's Morgens direct na het ontbijt verdween mijn oom in de praktijk en terwijl de kinderen speelden, bleef ik met de jongste aan tafel zitten, zij in de kinderstoel en ik ernaast, terwijl ik alles uit de kast trok om haar die paar broodjes op te laten eten. Liedjes, boekjes, spelletjes, het hele NXX repertoire kwam aan de orde, maar niets hielp. Ze at niet, ze deed het niet. Ze vond alleen alles prachtig wat ik met haar deed! Toen kwam oom Siem even kijken. 'Ben je gek', zei hij, 'als ze niet wil eten, dan eet ze niet. Klaar!' Dat is pas opvoeden!

Ik deelde de dag naar believen in: beetje aanvegen en opruimen, ondertussen de kinderen, die kerstvakantie hadden, in de gaten houden en tegen elven boven bij tante Ines een kopje koffiedrinken. Ik voelde mij net de onvolprezen inwonende hulp en toeverlaat van mijn moeder. Dat leven kon ik dromen en ik dacht altijd dat dat later mijn manier van leven zou worden. 's Avonds tijdens het eten koken kwam oom Siem helpen. Hij liet mij een keukenkastje vol met kruidenpotjes zien. Ja, tante Ines kon geweldig lekker koken, prees hij haar. Wij kookten thuis alleen met peper en zout. Als ze mijn maaltje nu maar lekker vinden.

Op een gegeven moment komt oom Siem de kamer in met een laatje damesringen, zo van de juwelier. Hij moest iets uitzoeken voor een bevriende vrouw, en tante Ines lag net lekker te slapen. Of ik niet even kon kijken en helpen een geschikte keuze te maken. Van ringen en sierraden had hij geen verstand. Nou ik ook niet, ik was nog nooit bij een juwelier geweest. Maar er lagen wel mooie ringen in het laatje. Als ik er een uit mocht kiezen dan nam ik die met dat vrouwtje, een ring met een camee. Maar of die mevrouw waarvoor de ring bedoeld was dat ook zou vinden...? (Ik heb de ring 24 jaar dag en nacht gedragen, tot ik van mijn man een andere kreeg. Het cameetje was inmiddels behoorlijk afgesleten.)

In de trein naar huis realiseer ik mij dat ik een hele leuke week heb gehad met de kinderen, daar in het huis in Vaassen. Ik kan goed met ze opschieten. Ik ontdekte dat je met kinderen kunt praten en afspraken kunt maken, waaraan ze zich houden. Dat is nieuw voor me. Thuis heb ik daar niet veel ervaring mee. Mijn moeder is altijd degene naar wie geluisterd wordt. Maar wat mij nog wel zorgen baart, is de studie, die ik weer op moet pakken. Het leuke kamerleven bestaat toch voor een groot deel uit serieus studeren. Met een beetje dromen over later kom ik er niet.

Het huwelijksfeest van oom Siem en tante Ines, waarvoor ik bovenstaand stukje schreef, werd gegeven in het koetshuis van Kasteel de Cannenburch in Vaassen. De hele familie was er in feestelijke stemming bijeen. Zo trof ik ook Joep weer, die zich van de gezamenlijke fietstocht niets meer kon herinneren. Met zijn broer Ernst raak ik in gesprek. Dat blijkt een kunstenaar te zijn. Ik heb nog nooit een kunstenaar ontmoet, laat staan er mee gesproken. Ik weet sowieso nauwelijks iets meer van kunst dan dat Rembrandt en van Gogh onze Nederlandse coryfeeën zijn. En was ik toen ooit al eens in een museum geweest? Ja, samen met een nichtje in de vakantie op een dag dat we ons verveelden. We gingen in Alkmaar naar het stoffige museum aan de Breedstraat, waar donkere oude schilderijen en andere rommel te zien was.

Nee, een museum is niets voor mij.

Hoofdstuk 2

1966 – 1971

Amsterdam

‘Dus je gaat het echt doen?’ vraagt mijn nichtje Lia, die al afgestudeerd is. Ik beaam, dat ik ingeschreven ben op de K en O opleiding in Amsterdam.

K en O staat voor Kinderverzorging en Opvoeding; het betreft hier een vereniging die gelieerd is aan de NXX-opleiding, en die na het behalen van het eindexamen naast onderwijsbevoegdheid ook toegang geeft tot leiding gevende beroepen in de kinderopvang. Afgelopen vakantieperiode heeft Lia me uitgenodigd om mee te helpen bij een zomerkamp met zeer moeilijk opvoedbare kinderen. Ze vindt het leuk dat haar studiekeuze nu navolging krijgt en ze heeft er vertrouwen in dat het mij gaat lukken. Een mooie opsteker!

Gewapend met een enorme boekenlijst voor vakken als psychologie, pedagogiek, sociologie en met een lijst voor benodigde gereedschappen voor het vak handenarbeid begin ik met de voorbereidingen voor mijn opleiding. Informatie over roosters en lokaalindeling bereiken mij per stencil in dikke enveloppen, royaal gefrankeerd, op mijn thuisadres. Voorafgaand aan de opleiding brengen alle eerste jaars een kennismakingsweek door op een landgoed in Bentheim, bij Haarlem. De docenten waar wij les van zullen krijgen komen zich voorstellen om te vertellen over hun vakgebied, dan wel alvast een soort van les te geven. Zo maken we muziekinstrumentjes van platgeslagen kroonkurken, die later in de week bij muziek worden ingezet om ritmes te oefenen. Muziek en handvaardigheid blijken hoofdvakken te zijn. Het is prachtig zomerweer, waardoor we veel activiteiten buiten in het park kunnen doen en het is moeilijk voor te stellen dat we volgende week weer binnen in de schoolbanken zitten.

In de zomervakantie krijg ik via mijn tantes, waar ik vorig jaar bij inwoonde, een tip voor een kamer bij een ongehuwde oudere man in de Pasteurstraat. Het blijkt om een zolderkamer te gaan, naast de voormalige zelfbedieningswinkel van mijn tante Joke en oom Piet. Een mij bekende omgeving dus, want als kind heb ik gelogeed in hun woonhuis boven de winkel. Ook de moeder van oom Piet bewoonde daar een etage; een chique dame op hoge leeftijd, die net is overleden. Haar woning moet ontruimd worden en nadat de meeste spullen onder de nabestaanden zijn verdeeld, mag ik kijken of er nog iets bruikbaar is voor mijn kamer overgebleven is. Zo kom ik aan een luie stoel en een deftige ronde tafel op één poot, met twee bijpassende stoelen. In het smalle keukentje staan nog een paar kleine pannetjes van oranje email, waar blijkbaar niemand wat in zag. Er zijn wat butsen af en het vleespannetje bevat nog een dikke laag jus, die onder het stof ligt te verdrogen. Met een flink heet sop is dat snel schoongemaakt. Voor iemand die net op zichzelf

gaat wonen is het prima kookspul. Ik kijk nog eens met weemoed rond in het appartement en zie in gedachten mijn kleine nichtjes daar op hun fietsje door de gang rijden. Niemand die hier na mij nog zal komen om te logeren of met de oude dame thee te drinken uit haar dunne porseleinen kopjes. Mijn huisbaas heeft in zijn schuur nog enkele stevige kaasplanken staan, die uit de voormalige winkel komen. Hij sjouwt ze naar boven en bevestigt ze voor mij aan de muur. Ik kan er mijn boeken op kwijt, wat serviesgoed en een oude krakende radio. Op de kamer is een wastafel met warm en koud stromend water en op de slaapetage kan ik van de wc gebruikmaken. Daar zijn twee kamers verhuurd aan verpleegsters, die van de zijkamer een keukentje gemaakt hebben. Ik mag er ook mijn potje koken. In de kamer staat een opklapbed zonder ombouw, nog uit het appartement van mijn tantes. Het heeft een wat doorgezakte spiraal, maar ik slaap er prima op. Met een oliekachelkje, dat ik met mijn moeder gekocht heb, kan ik de kamer in de winter goed verwarmen.

Aanvankelijk zou ik tijdens mijn studie bij de tantes blijven wonen. Mijn moeder is geen voorstander van op kamers wonen. Daar heb ik mij ook helemaal op ingesteld, tot ik op mijn verjaardag cadeautjes krijg als kop en schotels, een broodplank, en een broodmes. Ik kijk mijn moeder aan: 'Wat moet ik daar nu mee?' Maar daarmee geeft ze aan dat ze overstag is. Wellicht wist ze al dat de kamer in de Pasteurstraat vrij zou komen en heel geschikt voor mij is. De tip kwam van Nel Wokke, een vriendin van de tantes, die ook in de Pasteurstraat woont. Het netwerk binnen de familie heeft goed gewerkt! Het enige dat ik weleens lastig vind is, dat de slaapkamer van de huisbaas ook op zolder is. Gelukkig heeft mijn kamer een slot, maar tegelijk vergeet ik vaak om de sleutel om te draaien na binnenkomst. Als ik het mannetje dan 's avonds naar boven hoor komen, durf ik de deur niet meer af te sluiten. Alsof ik hem niet vertrouw, terwijl daar vooralsnog geen enkele reden toe is. Maar toch. Ik vind het ongemakkelijk als hij mij de deur bij zijn komst hoort afsluiten.

Het is eind augustus 1967 als het eerste schooljaar van start gaat. Dat is één jaar voordat de Mammoetwet in werking zal treden, de Wet op het Voortgezet Onderwijs. In mijn eerste studiejaar wordt uitgebreid aandacht besteed aan de structuur van het nieuwe onderwijssysteem. De NXX-opleiding, evenals het K en O-diploma, vallen dan onder het hbo, het hoger beroepsonderwijs. Omdat wij als docenten in opleiding, deel uitmaken van het nieuwe systeem, is het van belang dat we goed op de hoogte zijn. Overigens merken we niet veel van de overgang van de oude Nijverheidswet naar de nieuwe Wet op het Voortgezet Onderwijs.

Op de eerste schooldag komen we bij elkaar in de dependance van de Nieuwe Huishoudschool. Het betreft een Amsterdams woonhuis naast het Concertgebouw, in de Jan Willem Brouwerstraat, met kamers en suite, zijkamertjes en een trappenhuis naar 2 hoog. In het zijkamertje beneden is het kantoortje gevestigd van Juffrouw Winkel, de directrice van de opleiding. De andere zijkamertjes zijn koffie ruimtes, waar door ons flink gerookt wordt. De vier grote kamers boven

worden als leskamers gebruikt voor theorievakken, terwijl gelijkvloers de lessen in handvaardigheid gegeven worden. Door het grote aantal klassen dat hier gehuisvest moet worden, ontstaan er veel tussenuren, die gevuld worden met allerhande activiteiten. Met natuurlijk vooral veel tijd om te kletsen in de koffieruimtes, maar ook voor overleg over opdrachten die we moeten uitvoeren of huiswerkopgaven die niet helemaal duidelijk zijn. Soms hebben we de tijd hard nodig om elders in de stad een praktijkles te volgen, zoals volksdansen of spelleiding aan een klas lagereschoolkinderen. Dan sjezen we op de fiets naar de gewenste plek. De tussenuren zorgen er ook voor dat de lesdag soms wel tot halfzes duurt. Als je dan nog wat na staat te praten, vergeet je gemakkelijk dat de winkels om zes uur dicht gaan en is het 's avonds hond in de pot, of een laatste boterham met tevredenheid. Een ijskast behoort niet tot mijn keukenuitrusting, dus veel van tevoren inslaan is er niet bij. Maar gelukkig is er vlak bij mijn kamer een avondverkoopwinkel. Sinds kort beschik ik over een elektrische kookplaat op mijn kamer, zodat ik zelf koffie kan zetten, zonder naar beneden naar de keuken te hoeven. In een bruine stenen pot met een bijpassende ronde koffiefilter giet je voorzichtig kokend water op en klaar! Thuis in Alkmaar heb ik drie planken op maat gezaagd en zwartgeverfd, plus een hele partij bakstenen witgekalkt, waarmee ik op mijn kamer een boekenkastje heb opgebouwd. Daar bovenop kan de kookplaat mooi staan.

Een van mijn klasgenoten heeft een kamer in de Beethovenstraat, waar zij geen gelegenheid heeft om te koken. 'Hoe doe je dat dan met het avondeten?' vraag ik mij af. Dat doet zij bij een andere mevrouw die iets verderop in de straat woont en die voor meerdere vrouwelijke studentes dagelijks een maaltijd kookt. Een beetje omstandig lijkt me. Helemaal lastig wordt het als ze te horen krijgt dat er in de vakanties niet gekookt wordt en dat de studentes dan ook eigenlijk niet op hun kamer mogen verblijven. Voor de herfstvakantie hadden we juist afgesproken dat we samen aan een verslag zouden werken, beurtelings bij elkaar op de kamer. Dat gaat dus niet lukken, tenzij ze die hele week bij mij in trekt, met luchtbed en al. Ik weet niet goed of ik dat nu zo prettig vind, maar we gaan het proberen. We werken hard maar verbeteren ook al kletsend de wereld. Ze vertelt dat ze uit een domineesgezin komt, waar het nogal streng toegaat. Als het dan zaterdagavond is en we een eind opgeschoten zijn met het werk besluiten we in de stad uit te gaan. Na een omkleedpartij belanden we in de Leidsestraat, waar we min of meer aarzelend een dancing binnen gaan. Mijn vriendin is open en spontaan en op de vraag van een in militair tenue gestoken jonge man, wie er met hem gaat dansen, duw ik haar naar voren, terwijl ik zeg dat ik achteraan in de zaal op haar zal wachten. Zo te zien geniet ze van de ervaring en ik schuif langzaam naar achteren, waar ook een aardig groepje bij elkaar staat. Maar ik ben natuurlijk zelf ook zo bleu als het maar kan en ik probeer mijn verlegenheid te camoufleren met de vraag aan een van de jongens: 'Heeft u een vuurtje voor mij?' Een lange donkere man met bril houdt zijn aansteker bij mijn sigaret en even kijken we elkaar taxerend door het

vuur aan. So far so good, denk ik en even later komt mijn vriendin met haar militair van de dansvloer. Er wordt over en weer voorgesteld, de lange donkere man blijkt een neef bij zich te hebben, terwijl de militair ook met vrienden op stap is. We dansen en drinken en als wij tenslotte op de fiets naar huis willen, wordt er verder afgesproken. Wij rijden in de nacht terug naar de Watergraafsmeer en besluiten dat we een leuke avond gehad hebben. Morgen is het zaterdag en kan mijn vriendin weer op haar eigen kamer terecht. We sjouwen haar spullen naar beneden en binden het luchtbed achter op haar fiets. Maandag zien we elkaar weer op school.

Iedere week krijg ik vijftiengulden leefgeld van mijn moeder. Dat zou toereikend moeten zijn, maar ondertussen geef ik ook geld uit aan boeken en schoolspullen, zodat het geld vaak al op is voor de week ten einde gaat. Gelukkig heb ik een abonnement op de tram, maar voor de trein naar Alkmaar moet ik wel voldoende geld over houden. Ik stel voor dat ik een fiets ga kopen, een tweedehandsje, daarmee spaar ik dan het tramabonnement uit. Ik krijg honderd gulden van mijn moeder om er een aan te schaffen. De huisbaas is niet gecharmeerd van een fiets voor zijn raam, dus koop ik er nog een hangslot bij om het voertuig aan een lantaarnpaal te binden. Daar kan hij niets op tegen hebben. Tegen de kerst vraagt de vriendin van een van mijn neven of zij mijn fiets tijdens de vakantie mag lenen. De hare is namelijk gestolen. Ik ga akkoord, maar als ik na de vakantie weer over mijn vehikel wil beschikken zegt ze doodleuk, dat mijn fiets tijdens de kerstvakantie ook is gestolen. Nu heb ik geen abonnement meer op de tram en ook geen fiets. Het meisje in kwestie is niet van plan mij een schadevergoeding te geven en ik hoef thuis niet aan te komen voor opnieuw een bedrag om een fiets te kopen. 'Ja, het is hier Amsterdam,' zegt ze, 'je fiets is nooit veilig.' Vertwijfeld loop ik terug naar mijn kamer. Dit kan toch niet waar zijn. Hoe kom ik nou morgen op school? Iedere dag twee tramkaartjes kopen hou ik niet lang vol. Ten einde raad neem ik de tram naar het centraal station. Misschien vind ik daar een 'nieuw' exemplaar, maar alle fietsen staan op slot. Terwijl ik doelloos de stad inloop kijk ik goed naar geparkeerde fietsen voor winkels, en dan sta ik ineens voor een damesfiets die niet op slot staat. Zonder verder na te denken stap ik erop en rijd naar huis. Het voelt verschrikkelijk, maar mijn probleem is opgelost. Onderweg denk ik: 'Ik heb weloverwogen een fiets gestolen, misschien staat er wel een groot zwart kruis op mijn voorhoofd.' Ik durf het niemand te vertellen.

Het eerste rapport dat ik op de opleiding ontvang laat veel zevens, enkele zessen maar ook een paar achten zien. Het is een mooie start en thuis is moeder Klaver ook tevreden. Helaas vergeet ze haar handtekening te plaatsen in het vakje voor ouder of voogd. Dat besluit ik zelf dan maar te doen. Bij het volgende rapport vraag ik of ze mijn vervalste handtekening zo goed als mogelijk wil namaken. Ze lacht en vindt het geen probleem.

Ergens in dit eerste jaar brengen alle eerste klassen samen een bezoek aan de Amsterdamse Effectenbeurs, ik vermoed in het kader van maatschappijleer. Ik

begrijp de samenhang met mijn opleiding niet goed. Dit uitje had beter gepast bij de Schoeversopleiding. Bijzonder is wel dat er in het beursgebouw geen vrouwen binnen mogen. En nu lopen wij hier op de balustrade rond, nagekeken door al die mannen in pak die beneden handel in geld drijven.

In het voorjaar word ik een beetje ziek. Grieperig kom ik op school, in de hoop dat het vanzelf weer over gaat. Maar met veel moeite kom ik aan het eind van de dag bezweet terug op mijn kamer. Doodvermoeid val ik gekleed en wel op bed en slaap een gat in de dag. Maar bij het opstaan word ik duizelig en moet ik eerst even zitten voor ik me verder om kan kleden. Wat is er aan de hand, dit ken ik helemaal niet, ik ben nooit ziek. Het lijkt me het beste om naar huis te gaan en daar een beetje uit te zieken. Met tram en trein bereik ik het station in Alkmaar, waarna het me nog lukt om te voet naar de Helderscheweg te lopen. Daar kruip ik meteen in bed en slaap opnieuw een eeuwigheid. De volgende dag heb ik koorts, voel me vreselijk slap en ben zo blij dat ik thuis in bed kan liggen. Het ontgaat me wat er om me heen in het gezin gebeurt. Iedereen laat me gelukkig met rust. Geleidelijk aan knap ik wat op, mede door de goede verzorging en het lekkere eten, waarvan ik zo geniet. Mijn moeder heeft met de huisarts gebeld. Hij denkt dat ik niet goed genoeg voor mezelf zorg. Dat zou best kunnen, vaak eet ik alleen brood met jam, omdat alles al op is of ondertussen bedorven. Fruit komt er al helemaal niet in en koken met verse groente en vlees is me te lastig. Ik kan eigenlijk helemaal niet goed met geld omgaan, denk ik. Maar mijn moeder heeft een ander idee: je krijgt meer geld om betere boodschappen te doen. En je kookt iedere dag iets voor jezelf in het keukentje van de verpleegsters beneden.

Zo strekt haar opvoedende hand verder dan in de beschermde omgeving van thuis. Na het weekend ga ik aangesterkt en opgeknapt weer terug naar Amsterdam. Op mijn kamer is het na een week afwezigheid niet zo fris meer, er hangt een rare bittere lucht in de kamer, het restje brood is beschimmeld en de jampot heeft witte plekjes vanbinnen. Allemaal in de prullenbak ermee. De bittere lucht komt van mijn koffiepotje dat op een weliswaar hele lage stand op de kookplaat is blijven staan. Maar het ergste vind ik nog de grammofoonplaat van Dave Brubeck, die ik op het Waterlooplein gekocht had. Helemaal kromgetrokken naast de warme kookplaat... nog een geluk dat er niets ergers is gebeurd in de afgelopen week. Ik besluit om mijn kamer maar eens grondig op te ruimen en schoon te maken. Bovendien kan ik nog wel wat achterstallig huiswerk maken. Dan klopt de huisbaas aan de deur: 'Er is telefoon voor je beneden in mijn huiskamer.' Oeps, wat zou er zijn? Mijn moeder, ze vraagt zich af waarom ik niet op school ben. Juffrouw Winkel heeft haar gebeld om te horen wat er met mij aan de hand is. Morgen begin ik met mijn nieuwe leven, zo beloof ik haar. En met juffrouw Winkel volgt dan ook nog een heel gesprek op haar directiekamertje. Ik merk dat mijn moeder veel over me heeft verteld, terwijl ik liever wat anoniemer was gebleven. Ja, studeren en op kamers wonen is nog een hele overgang, vindt juffrouw Winkel moederlijk. Maar het gaat me heus wel lukken.

Aan de overkant van het Concertgebouw ligt de Nieuwe Huishoudschool waar we in de huiskamer van het daar bijbehorende internaat onze wekelijkse muzieklessen krijgen. Het gaat daarbij om veel theorie, maar gelukkig worden er ook leuke kinderliedjes geoefend. De echte theorie van de muziek is bijna hogere wiskunde en dat vak heb ik nooit gehad. Zou het me daarom zoveel moeite kosten om te snappen hoe het werkt met intervallen, kruizen en mollen? Of is het meer dat ik totaal geen interesse heb in hoe muziek in elkaar steekt. Ben ik meer een praktijkmens dan een theoreticus? Gelukkig bestaat een deel van de theorie ook uit het kennen van muziekinstrumenten, van soorten muziekkuitvoeringen met hun mogelijkheden. Niet op alle fronten haal ik dus uitsluitend onvoldoendes. Maar aan het eind van het jaar volgt een tentamen waarvoor ik een voldoende moet halen. Er wordt geloot over het onderdeel waarin je tentamen moet doen. Mij valt de eer te beurt om aan een klas met schoolkinderen een leuk lied aan te leren. Wat een geluk. Ik kan goed met kinderen omgaan, dat heb ik ontdekt tijdens de lessen spelleiding en bovendien vind ik zingen erg leuk. Met een nipte 6- gemiddeld over al die muziekonderdelen ben ik erdoor, maar wel met een levenslange hekel aan de docente en het vak dat ze gaf. Ze kon me zo meewarig en laatdunkend aankijken als er weer een onvoldoende te melden was. Zelfs met hulp van medestudenten, die juist goed waren in het theoretische deel van muziek, lukt het me niet om het te snappen.

Maar ik leer wel dat er altijd escapes zijn in het leven.

Aan het eind van het eerste schooljaar bereiden wij ons voor op het stagejaar, dat gaat volgen. De bedoeling is dat we met kinderen uit elke leeftijdsgroep ergens in een tehuis een poosje meelopen. Bovendien wordt er zowel een stads- als een plattelandsgesin gezocht om het verschil tussen beide soorten te ervaren. In de zomer is er dan nog een kampstage ingelast en ten slotte lopen we nog een week mee op een huishoudschool om te ervaren hoe de handvaardigheid en de kinderverzorging en opvoedkunde lessen verlopen. Als er tijd over is mag je nog een vrije stage naar eigen keuze doen. Ik heb de nadrukkelijke wens geuit, om op Nieuwenoord stage te lopen, waar mijn verstandelijk beperkte broertje Nico woont.

Met de lange donkere jongen met bril, die ik tijdens het avondje uit met mijn klasgenoot ontmoette, heb ik een warme vriendschap gesloten. We komen inmiddels over en weer bij elkaar thuis, maar zitten het liefst op mijn kamer in Amsterdam. Helaas moet ik de kamer tijdens het stagejaar opgeven. Mijn spullen en het schaarse meubilair breng ik naar Alkmaar bij een getrouwde nicht op zolder. Voordat het tweede jaar begint, ga ik eerst op vakantie. De lange donkere jongen met bril gaat met zijn vriend zoals afgesproken naar een zonnig oord en ik ga met familie een weekje naar Luxemburg, naar een bekend familiehôtelletje waar al jaren een oom en zijn gezin op vakantie gaan. Tante To, haar dochter, twee zonen en mijn moeder en ik zijn van de partij. Met mijn nicht slaap ik samen op een

kamer. We kunnen het goed vinden met elkaar, hoewel we na onze kostschooljaren elk een andere kant op zijn gegaan. Mijn nicht werkt al een paar jaar in het bedrijf van haar moeder en ik zit nog steeds 'op school'. Haar oudere broer studeert ook in Amsterdam en het afgelopen jaar heb ik hem meerdere keren op zijn kamer opgezocht, wat leidde tot interessante gesprekken over literatuur, muziek en de lol van het studentenleven. Maar ook haar jongere broer, waar ik vroeger zelden mee speelde, leer ik beter kennen. Hij heeft ambities om fysiotherapie te gaan doen, een beroep waar ik nog nooit van gehoord heb. Tijdens een lange wandeling in het heuvelachtige gebied rond het hotel in de Ardennen legt hij me zijn toekomstige beroep uit. Ook de familieperikelen worden wandelend doorgenomen. Op de voorlaatste avond besluiten we uit te gaan in het naburige dorp, waar een dancing is. Omringd door echte Luxemburgers, waarvan sommige in militair tenue, en vakantievierende toeristen zoals wij, wordt er gedronken en heerlijk gedanst op jazz-achtige muziek. Ik vergeet de lange donkere jongen een beetje en heb het erg naar mijn zin met een van de gasten. Gelukkig nemen de neven ons weer op tijd mee terug naar het familiehotel, waar we enigszins aangeschoten buiten op het terras nog een laatste biertje drinken. Zijn we niet te luidruchtig? Heb ik niet te veel gedronken? De volgende morgen slapen we een gat in de dag en maken we ons op voor de terugreis. Een wonderlijke en bijzonder vakantie ligt achter me. Toch hoop ik de volgende keer met mijn lange donkere vriend met bril door te mogen brengen, als we dan naar ik hoop nog bevriend zijn ten minste.

Mijn stagejaar gaat er als volgt uitzien:

Kinderkamp Hopsi-Topsiland, van 1 - 14 augustus 1968

Stadsgezin, van 19 - 31 augustus 1968

Zuigelingenstage op de Kweekschool voor Vroedvrouwen, van 2-28 sept 1968

Schoolkinderenstage in Huize Lievenshove, Oosterhout, van 30-9 tot 21-12-1968

Vrije stage op Nieuwenoord in Baarn bij Nico, van 6 jan - 28 februari 1969

Kleuterstage Weeshuis Buren, van 3 maart - 16 mei 1969

Landbouwhuishoudschool, Loudelsweg 20 in Bergen, van 19 - 23 mei 1969

Boerderijstage familie Van de Willigen in Bunnik, van 25 - 31 mei en van 23 juni - 1 augustus 1968

Van alle stages heb ik verslagen gemaakt die door de schoolleiding goed beoordeeld werden, met hier en daar een opmerking over de schrijfstijl. Mijn talenten voor schrijven zijn nog maar prematuur, stel ik vast, maar het teruglezen is toch een feest van herkenning.

In het kinderkamp, met grote legertenten om in te slapen, heerst een echte vakantiestemming en het is belangrijk die sfeer te handhaven. Ik rol gewoon mee met de leiding en heb zelf ook het gevoel op vakantie te zijn. Tante Rie, de

eigenaresse van kamp Hopsi Topsiland, smeert 's morgens beschuitjes die we in haar pergola met een kopje thee komen nuttigen, terwijl ondertussen de dingen van de dag worden doorgenomen: met mooi weer naar het zwembad, bij iets minder warm weer lekker buiten spelen en bij slecht weer in de grote tent knutselen, lezen en spelletjes doen. Daar komt het eigenlijk op neer. De kinderen komen over het algemeen uit gegoede milieus, en hebben soms last van heimwee. Er is nauwelijks echt speelgoed zoals thuis. Buitenspellen en ravotten, fantasiespellen in het bos en kastelen bouwen op het zandje, dat zijn de activiteiten op het kampterrein, in de bossen vlakbij Harderwijk. Er wordt veel gezongen en voorgelezen. Ik leer de kinderen hun eigen gang te laten gaan, zonder voortdurend in te grijpen. Kleine ruzietjes kunnen ze prima zelf oplossen.

De volgende stage is bij een stadsgezin met vijf kinderen en een flinke hond in Amsterdam-Slotermeer. De familie bewoont een klein appartement, de kinderen slapen in stapelbedden en de hond in een grote mand in de keuken. De hond is tijdens hun kampeervakantie in Friesland bij boer Oene aan komen lopen en mocht mee naar Amsterdam. Hoe verzin je het om op een kleine bovenwoning ook nog een grote hond te huisvesten. Dat het dier drachtig was is pas later uitgekomen. Terwijl de oudere kinderen naar school gaan, zijn er nog twee kleintjes die hele dag thuis bij moeder blijven. En ze zijn dol op de hond, die van alles van de kinderen toelaat. Na de gebruikelijke huishoudelijke zaken is er tijd om even naar buiten te gaan voor een wandelingetje met de hond en de kleintjes of om samen een boodschap te doen. En als de groteren uit school komen wordt er geknutseld, en veel thee gedronken. Samen hebben we alle spelletjes uit de kast gedaan. De moeder deelt haar ideeën over modern opvoeden en huishouden met mij. Ze heeft daar een uitgesproken mening over. Eigenlijk is het heel knap van haar om het onder de gegeven beperkte omstandigheden voor haar gezin zo prettig mogelijk te maken. Op een maandagochtend blijkt er in het weekend gezinsuitbreiding plaats gevonden te hebben: de hond heeft vijf jonkies geworpen! Jemig! En wat nu? De moeder van het gezin zoekt naarstig naar liefhebbers voor de kleintjes en zo belandt er ook eentje bij ons thuis in Alkmaar, na een hilarische treinreis met hond in tas. Mijn jongere broertjes en zusjes zijn weg van het hondje, dat ze Oene noemen.

Ik stel vast dat ik op bijna alle stages, zonder tegenspraak, veel huishoudelijk werk heb moeten doen. Op de Kweekschool voor Vroedvrouwen heb ik honderden katoenen luiers gevouwen, dat zou nu ondenkbaar zijn. Strenge regels bepalen de dagindeling, waarbij de kraammoeders niet veel in te brengen hebben en hun baby's maar weinig kunnen koesteren. De meest bijzondere ervaring op de zuigelingenstage is het bij mogen wonen van een bevalling. Stil in een hoekje van de verloskamer mag ik toekijken. De aanstaande moeder heeft al drie kinderen en is bekend met wat haar te wachten staat. Maar voor mij is het een totaal nieuwe

ervaring om het wonder van een geboorte mee te maken. Wat een uitzonderlijke krachten heeft deze vrouw, vooral bij de persweeën. Ik houd mijn adem in als het kindje met een stroom vocht op de laatste wee uit de moeder tevoorschijn lubbert, hoofd, armen en beentjes, alles zit eraan. Een jongetje, gezond en wel, het is niet te geloven, dat beiden dit geweld hebben overleefd. Een prima bevalling vindt de hoofdzuster en de vroedvrouw in opleiding heeft het ook uitstekend gedaan. Ik ben voornamelijk overdonderd. Als de hoofdzuster later informeert of ik nog vragen heb, ben ik benieuwd waarom de moeder zulke zwarte voeten had. Ze blijkt door de zwangerschap dikke voeten te hebben gekregen en kon haar schoenen niet meer aan, dus had ze de laatste dagen op blote voeten gelopen. Gelukkig is het zomer.

Na de baby's word ik in Huize Lievenshove ingekwartierd, een niet gemakkelijke stage met moeilijk opvoedbare kinderen. Intensief bezig en altijd op je hoede zijn voor onverwachte wendingen is de sfeer waarin ik hier werk. Pesten, klikken, brutaliteit, weglopen, medicijngebruik, met dit soort problemen krijg ik te maken. Toch blijken kleine succesjes van grote waarde te zijn, waardoor ik de stage als een parelketting ga ervaren. Ik maak hier de periode rond het Sinterklaasfeest en de voorbereidingen voor de Kerst mee, een enerverende tijd voor kinderen. Ook de naderende kerstvakantie, die veel kinderen thuis zullen doorbrengen is reden tot opwinding en veel overleg. Op de gang boven hebben alle kinderen een eigen slaapkamer en de achterste kamer is voor mij bestemd. Ik ben hier intern en soms ook met weekenddienst. De kamer is een oase van rust in deze hectische periode. Als ik geen dienst heb kan ik er lezen en breien aan de schipperstrui die ik voor mijn lange donkere vriend met bril maak. Tijdens deze stage bezoek ik een echte fotograaf en laat een portret maken, dat ik hem ingelijst met zijn verjaardag cadeau geef. Vaak komt hij mij ophalen of wegbrengen als ik een periode vrij heb en naar huis mag: een weldaad om dan niet met het openbaar vervoer van Breda naar Alkmaar of Weesp, waar hij woont, te hoeven reizen. Vaak ben ik oververmoeid en heb rugklachten, dan is een tocht in de auto een verademing. Ik luister graag naar de wederwaardigheden van mijn vriend, die op een groot tandtechnisch laboratorium in Amsterdam werkt. Soms is er een leuk feest op dat bedrijf of op de hockeyclub waar hij zondags altijd een wedstrijd speelt. Met veel van zijn vrienden en aanhang maak ik kennis. Ik ben geïnteresseerd in hun levens, die raakvlakken hebben met het onze, wat betreft studie, werk, toekomst en woonplannen. Zelf droom ik van een prettig samenleven, van een huwelijk in het verschiet, en niet te vergeten van eigen kinderen in plaats van altijd voor anderen te moeten zorgen. Maar vooralsnog is het stagejaar en de studie nummer een.

De belangrijkste stage voor mij is die op Nieuwenoord, bij Nico, terwijl achteraf blijkt dat deze periode niet meetelt, omdat het verstandelijk beperkte kind buiten de doelgroep valt van stages voor de NXX-KenO opleiding! Ik heb er zoveel beleefd,

een prachtig verslag van gemaakt en ik heb zes weken langer gewerkt dan mijn klasgenoten. Ik kreeg er alom waardering voor, maar het telde niet mee in de eindbeoordeling. Ik heb er maar niet te lang bij stil gestaan, te meer daar ik ruim voldoende had voor het stagejaar in zijn geheel. En deze prachtige ervaringen kan niemand mij meer afnemen. Nico heb ik bij diverse activiteiten in zijn dagelijkse doen ontmoet. Daarover schrijf ik lange brieven naar mijn moeder, die op deze manier prettig geïnformeerd raakt over het wel en wee van haar bijzondere zoon. Ook tijdens deze stage ben ik intern, dat wil zeggen ik woon in een van de logeerkamers achter het hoofdgebouw. Op heel Nieuwenoord werken twee manlijke verzorgers, broeders, zoals ze genoemd werden. Zij kunnen natuurlijk niet in het zusterhuis wonen, maar ik kan merkwaardigerwijs wel een kamer naast de hunne krijgen.

Tijdens de ochtenden mag ik op diverse therapieafdelingen meelopen, waardoor ik de veelzijdigheid van de instelling leer kennen. Muziek, beweging, arbeid en creativiteit zijn de onderdelen waar groepjes kinderen zich een poosje buiten hun eigen woonafdeling kunnen vermaken en bezig zijn. Door de intensieve begeleiding en de grote betrokkenheid van de therapeuten komen sommige kinderen uit hun lethargie en maakten contact met elkaar. Ook de school op Nieuwenoord heb ik zo leren kennen, waar sommige kinderen leren lezen en een beetje rekenen. Voor Nico zitten die vaardigheden er niet in. Hij heeft alleen zijn eigen naam leren schrijven, maar voor getallen heeft hij geen talent. Met geld om leren gaan is tot op de dag van vandaag lastig voor hem. Klokkijken en de kalender begrijpen gaat hem wel weer heel goed af. Hij ontwikkelt een merkwaardig goed geheugen voor verjaardagen van allerlei mensen die hij leert kennen.

Op de muziektherapie zie ik hem met instrumentjes ritmes oefenen. Dat komt mij bekend voor! Op de maat van marsmuziek moet er in een kring gestampt worden. Met veel plezier, maar totaal uit de maat, zie ik Nico meedoen en genieten. Herken ik daar iets van mezelf in? Liedjes en spelletjes, als Jan Huigen in de ton of dansjes doen, hebben niet zijn voorkeur. Verveeld zit hij naar de anderen te kijken, niet begrijpend wat ze eraan vinden. Totdat de bijeenkomst wordt afgesloten met muziek van een leuke kinderplaat. Daar zit hij dan weer van te genieten. 'Daar komt Swiebertje!' is zijn favoriete uitsmijter.

Opvallend veel en mooi materiaal is er op Nieuwenoord voorhanden. Speeltuinen met veilige attributen staan bij de woonunits en altijd zitten er wel kinderen op schommels.

De middagen hebben qua werkzaamheden een heel ander karakter. Adje Verschuijl, iemand met een afgeronde NXX-opleiding, die aan de instelling verbonden is, heeft vijf kinderen voor mij uitgezocht, die behoefte hebben aan extra individuele aandacht. Ik krijg een speciaal speelkamertje toegewezen, waar ik met hen geheel naar eigen inzicht bezig mag zijn. Een van de jongens is blind, een andere zwaar autistisch, en een van de meisjes praat niet. Geen eenvoudige klus om als ongeschoolde stagiaire mee bezig te zijn. Maar kleine momentjes van

plezier of contact worden de parels van de dag! Weer een andere jongen mankeert niet zoveel, hij kan lezen en goed praten, maar hij is wegens een operatie aan zijn benen nog aan bed gekluisterd en verveelt zich dood. Ik bezoek hem op de ziekenafdeling, om wat met hem bezig te zijn. Het liefst gooit hij blokken op de grond, die ik dan weer op mag rapen. Hij laat me graag voor zich lopen! Maar we hebben ook leuke gesprekken en hij zingt graag liedjes! Met een meisje en een jongetje tenslotte, die beiden goed gezond maar volkomen apathisch zijn, ga ik geregeld een eindje wandelen, omdat zij anders nauwelijks buiten komen. Het meisje zit in een rolstoel en het jongetje loopt gewillig aan de hand mee. Het zijn lieve kinderen, maar dit half uurtje, zonder een moment van contact, duurt mij altijd het langst.

Na Nieuwenoord beland ik in het voormalige Weeshuis in Buren, dat toen nog een instelling voor voogdijkinderen was. Ik logeer in een leuk klein zolderkamertje, dat uitkijkt op de stadsmuur en de daarachter gelegen landerijen. Herenbezoek is hier niet gewenst, zo wordt mij nadrukkelijk bijgebracht. Met deze kleuterstage heb ik om hele andere redenen veel moeite. Er is weinig overleg met de medewerksters en soms sta ik er ineens alleen voor. Dan is de vaste begeleidster onverwacht ziek of naar de dokter, zonder dat er een invallende collega aanwezig kan zijn. Vaak doe ik dus wat mijn hart me ingeeft. De kinderen die onder voogdij staan hebben vrijwel allemaal veel meegemaakt. Zij kunnen niet terugvallen op een stabiele gezinssituatie en hebben doorgans al verschillende overplaatsingen achter de rug. Veel kinderen kampen dan ook met gedragsproblemen. Door de povere en veelal incomplete spelmaterialen en het gebrek aan fatsoenlijk knutsel- en tekenspullen moet er vaak geïmproviseerd worden. De kinderen weten dat maar al te goed en beginnen niet eens aan een spel of activiteit op mijn voorstel. Het liefst spelen de kleuters buiten, in de zandbak of de tuin en betrekken mij dan in hun fantasieën. Zo word ik soms het 'kind' van Paula, dat stout is en op haar kop krijgt. Voor straf moet ik dan vroeg naar bed en als ik niet wil slapen, moet ik maar op de gang staan. Of ik moet weglopen samen met Claudio, naar Tiel. Claudio begint dan heel hard op zijn driewieler te fietsen. Ja, Paula heeft duidelijk de regie, maar door mijn vragen over het hoe en waarom van de spelsituatie, kom ik veel te weten over de achtergronden van deze kinderen.

Leo, mijn inmiddels vaste vriend, zoekt me de middag van Koninginnedag op. Omdat hij geen bel vindt, klautert hij via de regenpijp en de dakgoot naar mijn kamertje! Daarmee omzeilt hij meteen het verbod op herenbezoek. 's Middags kuieren we samen door Buren, het oude stadje met zijn koninklijke achtergrond, waar de feestelijkheden al weer achter de rug zijn.

Na deze intensieve stage volgt een week waarin ik meedraai op de huishoudschool in Bergen: even een weekje op adem komen na een jaar te hebben gewerkt in allerlei instellingen. Tijdens deze stage logeer ik lekker thuis in het gezin in Alkmaar.